

de Baekelmans later over de anarchiserende, informele sfeer waarin die vergaderingen plaatsvonden.³⁹ Steevast handelden de gesprekken, die vaak uitliepen op bikkelharde discussies, over 'de noodzaak de maatschappij te hervormen'. Inspiratie werd gevonden in de Franse anarchistische tijdschriften *Les Temps Nouveaux* en *Le Père Peinard*. Opdat iedereen die bladen zou kunnen lezen, werd er ook Frans onderricht. De debatten werden geregeld voorafgegaan door een voordracht of gemeenschappelijke lectuur. Een opmerkelijke tekst die zo in die revolutionaire kringen werd gelezen, is het verhaal 'Slenteren' van Stijn Streuvels – waarop wij verder nog terugkomen.

Na het stopzetten van *Ontwaking* (eind 1896) verzekerde de 'Antwerpsche anarchistengroep' de continuïteit van het Antwerpse vrijzinnige en Vlaamsgezinde anarchisme. In de loop van 1899 koos het gezelschap voor zijn bijeenkomsten een vaste locatie: de kapel van het godshuis Lantschot aan de Falconrui 45 (vandaag nr. 47). Die plek zorgde ook voor de naam van de groep, die zich wat later 'De Kapel' doopte. Het cenakel vergaderde vanaf nu in een buurt waar al enkele godshuizen waren gesticht.

Geografische excursus: het godshuis Lantschot aan de Falconrui

Verkennen wij deze buurt eens geografisch. Tot 1314 lag de Falconrui nog buiten de Antwerpse stadsomheining. In dat jaar werden de stadsgrenzen verlegd en werd de Falconrui de buitenste vestinggracht. De omwalling werd verplaatst vanaf de Oudevaartplaats over Wappers-, Klaren-, Prinsesstraat, Kauwenberg, Stijfselei en Falconrui, langs de Verversrui naar de Sint-Pietersvliet. In die buurt stichtte enkele decennia later, in 1350, Falco de Lampagne een vrouwenklooster. Van dit zogenaamde Falcontinnenklooster of Falconklooster is de monumentale poort op het Falconplein nu nog het enige overblijfsel. Op de gronden van dat klooster heeft ook een kazerne gestaan. De buurt werd gemeenzaam 'Falconsbroek' genoemd, wat erop wijst dat het gebied drassig moet zijn geweest. De oorspronkelijke benaming van de Falconrui was Wulrui of Vuil Rui. Omdat daar oorspronkelijk wolververs woonden, werd zij ook wel de Wolversrui genoemd. De huidige naam 'Falconrui' kwam er onder invloed van de aanwezigheid van het Falconklooster. Toen de Falconrui nog vestinggracht was, zorgde de Watermeulenbrug voor de verbinding met de Paardenmarkt. Na de bouw van het Hessenhuis werd de naam van die brug, die recht tegenover het Hessenhuis lag, veranderd in 'Hessebrug'. De watermolen, die sinds 1433 tegenover het Hessenhuis stond – vandaar overigens de naam 'Watermeulenbrug' – werd later naar de Slijkpoort verplaatst. Langs die doortocht naar de Paardenmarkt stonden al in de zestiende eeuw een viertal huisjes. Ze droegen alle een eigen naam: 'Nimrode', 'Sint-Eloy', 'De Roos' en 'De groene Linde'. Tot op vandaag zijn ze herkenbaar aan hun typische puntgeveltjes.

De huizen aan de kant van het vroegere Falconklooster zijn veel ouder dan die aan de overzijde, die veelal van na 1830 dateren. Doordat de Belliardstraat (tussen Paar-

³⁹ Lode Baekelmans, *De mannen van 'Elck Wat Wils'*, p. 140.

denmarkt en Falconrui) pas in 1830 geopend werd, om een rechtstreekse verbinding van het Klapdorp met de Oude Leeuwenrui te maken, vertoonde de Falconrui lange tijd een aaneengesloten straatwand vanaf het Falconplein tot aan het Hessenplein. Die wand was verre van volgebouwd. Rond 1625 stonden er slechts een drietal huizen: 'De Luypaert', 'Danswyck' of 'Eedthuys', en het 'Groen Swaenken'. Op het einde van de achttiende eeuw is bij deze drie een gang met verschillende huisjes aangelegd. Daarbij vallen, al van in het begin van de zestiende eeuw, een drietal godshuizen in het oog: dat van Van der Biest, het godshuis Cauwenberg en het godshuis Lantschot. Het laatste godshuis krijgt hier natuurlijk onze aandacht. Het werd genoemd naar zijn stichter Cornelis Lantschot, een rijke koopman. Hij bouwde het huis in 1658 of 1659. Het godshuis Lantschot is vooral beroemd door zijn kapel, die rond 1900 een brandpunt van artistiek leven was – het onderwerp van dit boek. Het godshuis vertoont aan de straatzijde een grote kapelgevel. Voorts valt de monumentale barokke toegangspoort op. Het eigenlijke godshuis ligt achter de kapel en is dus van de straat af niet zichtbaar. Het bestaat uit een vierhoekig grasplein, met aan de rand een aantal huisjes, die volgens Lantschots laatste wilsbeschikking bedoeld waren 'voor twaalf oude en gebrekkelijke manspersonen, die niet meer in staat waren te werken, en geleeft hadden met goeden naam en faam'.⁴⁰ Lantschot had eveneens testamentair o.m. de bedeling van brood, Hollandse kaas en tien stuivers vastgelegd. Daarnaast liet hij bij het gesticht een kapel bouwen, waar elke zondag de mis moest worden gelezen. Voor dit werk stelde hij een ruime som geld ter beschikking. Bovendien ontving het godshuis later nog verschillende schenkingen van steunverleners allerhande. In het bijzonder de kapel werd ondersteund. Geleidelijk werd ze opgeluisterd met schilderijen; vooral het altaar was een pronkstuk. De kapel was gewijd aan de Heilige Rosalia. Zij werd na de inval van de Fransen gesloten, waarna zij nog tot in 1824 diende voor de erediensten. Eveneens volgens Lantschots testament moest een opschrift boven de toegangspoort van het godshuis de naam van de stichter en het jaartal van stichting vermelden. Vandaag is nog altijd die steen zichtbaar waarop staat dat het godshuis werd gesticht door Cornelis Lantschot, in het jaar 1656. Lantschot liet bijna al zijn goederen na aan de armen: al wat overbleef nadat 'zijne schulden' betaald waren, zoals hij het in zijn testament uitdrukte. Hij stierf kort nadat men aan de bouw van zijn godshuis begon en werd begraven in een eigen kapel in de Sint-Jacobskerk.⁴¹ Na de Franse omwenteling werd het beheer van alle liefdadigheidsinstellingen overgedragen aan het Bestuur der Burgerlijke godshuizen. In de kapellen werden geen missen meer gelezen en de kerkelijke overheid verwees voortaan de bewoners naar de kerk van hun parochie. De vrijgekomen kapellen werden verhuurd.

Het initiatief van Frans Franck

Men zou kunnen stellen dat het godshuis zijn sociale zin bleef bewaren toen het Kapel-cenakel werd gesticht. Volgens de Antwerpse literatuurhistoricus Ger Schmook

⁴⁰ Het testament van Cornelis Lantschot wordt bewaard in het archief van het Antwerpse OCMW.

⁴¹ De informatie van voorgaande paragraaf is ontleend aan Amand de Lattin, *Evoluties van het Antwerpsch stadsbeeld. Geschiedkundige kronijken. Deel 3* (Antwerpen, Mercurius, 1942, p. 195-202, vooral p. 198-199).

belichaamden de Antwerpse jongeren die omstreeks 1900 hun intrede in de artistieke wereld deden een 'nieuwe generatie, die zichzelf opleidde om de samenleving in haar structuur op de korrel te nemen'⁴². Deze jongeren koesterden in de eerste plaats maatschappelijke idealen. Hun maatschappelijke kommer reikte daarbij veel verder dan het materiële en omvatte het volledige leven. Bij het einde van de negentiende eeuw kende de Antwerpse jeugd een sterke belangstelling voor spiritualistische strekkingen allerhande. Er leefde bij haar de hoopvolle verwachting van een op til staande kentering. 'Men had als 't voorgevoel van 't aanbreken van een hooger zuiver geestelijk tijdvak voor 't menselijk bestaan. Zulke zeldzame periode in de geschiedenis van ons algemeen ondermaansch komen en gaan scheen te willen aanvangen, een periode tijdens dewelke de stervelingen, meer dan anders, verlangend luisteren gaan en haken naar de uitingen van hun ziel, zich te willen verheffen in de pure uitstralingen van haar mysteries, zich te ontlasten van vele prangende omwindsels van de materie'. Zo'n citaat, uit een boek van de Antwerpse graficus Edmond Van Offel (1871-1959), die het geestesleven in zijn stad rond 1900 heeft beschreven⁴³, wijst er duidelijk op dat de idealen van de Antwerpse jongeren rond 1900 niet alleen materialistisch van inslag waren. Hun anarchiserende doelstellingen reikten veel verder dan dat, en lagen in de lijn van de overtuiging van August Vermeylen. Die zag veeleer heil in het anarchistische programma, dat, in tegenstelling tot het socialisme, het materialistische (kapitalistische) vraagstuk weliswaar belangrijk achtte, maar niet als alleenzalmakend beschouwde. Het materiële was slechts een begin.

Meubelmaker en antiekhandelaar François Franck (1872-1932), gemeenzaam Frans, maakte werk van die idealen en nam het initiatief tot de Kapel-beweging. Het zou niet Francks enige engagement in de Antwerpse culturele wereld blijven; zijn hele leven zou hij als mecenas betrokken zijn bij het beheer van allerlei officiële kunstinstaties, zo onder meer van het Antwerpse Museum voor Schone Kunsten. Franck was zijn hele leven een 'animator gewapend met een onverwoestbaar optimisme en met een alles overwinnend doorzettingsvermogen', typeerde Ary Delen hem in een huldeboek voor Lode Baekelmans.⁴⁴ In 1899 huurde Franck de leegstaande Lantschotkapel om ze als opslagplaats voor meubelen en tapijten te gebruiken. Hij zou hiervoor jaarlijks een som van 300 frank betalen en het contract zou lopen van 28 juli 1899 tot 30 juli 1923.⁴⁵ Korte tijd na afsluiten van het contract kreeg het voormalige bidhuis, dat na de Franse Revolutie vooral als atelier voor beeldhouwers had gediend, al een andere bestemming. De Kapel werd de vergaderplaats voor de Kring Studie. Tegelijk stelde Franck de ruimte open voor een veelsoortige intellectuele en artistieke creativiteit: De Kapel was geboren.

42 Ger Schmook, *Baekelmans' "De Doolaar en de weidsche stad"*. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1979, p. 116.

43 Namelijk in: Edmond Van Offel, *Antwerpen 1900*. Antwerpen, De Sikkell, 1950, p. 51.

44 Ary Delen, 'De Kapel (eenige herinneringen)', in: *Lode Baekelmans ter eere*. Antwerpen, De Sikkell, 1946, p. 145.

45 Hedwig Meersman, 'De Kapel', in: *Cornelis Floris. Jaarboek 1987 van de Stichting Cornelis Floris*. Wilrijk, Charles Contamine, 1988, p. 104.

Jef Van Overloop (1878-1949), die van het eerste uur af bij het Kapel-gebeuren betrokken was, blikte later terug op Francks dynamisme: 'In een onrustige tijd [...] ontstond bij een kleine groep trouwe vrienden de behoefte "iets te doen". En er werd werkelijk iets gedaan, vooral omdat tot die groep behoorde Frans Franck, de stuwende kracht, de man die mogelijkheden schiep, die niet alleen plannen ontworpen [sic], maar ze ook uitvoerde, die steeds bereid was, gulhartig elk streven te steunen zelfs al ging het in eene richting die niet altijd de zijne was.'⁴⁶ De woorden die auteur Maurits Sabbe bij zijn overlijden schreef, knopen daarbij aan: '[...] overal waar hij dacht nut te kunnen stichten, waar hij de kunst, dien grooten hartstocht van zijn leven, en de gemeenschap, waarmede hij zich innig vereend gevoelde, kon dienen, dook hij op en bracht hij den steun van zijn gezond oordeel, zijn doortastenden ondernemingsgeest, zijn goeden smaak en zijn edel hart.'⁴⁷

Francks daadkracht heeft inderdaad velen geënthousiasmeerd. James Ensor, wiens werk Franck diep bewonderde, bracht deze bij diens dood een laatste groet: 'Un grand salut! Franck composé de vaillance, vêtu de probité, solide, affirmatif, auréolé de dévouement, armé d'activité, semé d'art, d'or et d'argent. Franck aimé des petits enfants, Franck le bon, Franck le brave, charité fut ton lot. [...] Je connais là-bas un mécène magnifique, magique, magnétique, un esprit généreux, un homme de cœur, il faut le saluer [...]. Saluons le grand homme, saluons ses fils et ses frères, ils honorent Anvers.'⁴⁸ Maar François Franck was niet alleen actief in het Antwerpse kunstleven. Een anekdote van Maurits Sabbe is sprekend: '[Ik herinner] mij onder meer, dat in 1930 het Peter Benoit Fonds verlangde om met zijn Antwerpsche koren en orkest, onder de leiding van Flor. Alpaerts, de Rubens-Cantate te Brussel te gaan uitvoeren ten einde het werk van Benoit in de hoofdstad meer bekend te maken en een denkbeeld te geven van de waarde der Antwerpsche muzikale uitvoeringen. De stoffelijke uitvoeringsmoeilijkheden liepen echter zoo hoog, schenen zoo onoverkoombaar, dat men op het punt was het plan als een hersenschim te laten varen. Doch men ging er F. Franck over spreken, - en een maand later werd de Rubens-Cantate "in optima forma" met overweldigend succes te Brussel uitgevoerd. Zoo maakte F. Franck van droomen werkelijkheden als bij tooverslag.'⁴⁹ Schilder Walter Vaes, een andere oud-Kapel-genoot, herinnerde zich François Franck bovenal als een nuchter man: 'Met elke nieuwigheid was hij weg, maar liep er zich niet in dood. Juist door zijn zakelijk evenwicht van Antwerpsch koopman. Zoo met alles, Vlaamsche Beweging, godsdienst, filosofie en dergelijke die zoo licht tot dweeperij drijven, kon hij zoo goed de kerk in 't midden houden en daarom ook verwezenlijken niet telkens een ideaal, maar het grootste percentage dat hij er van kon bekomen.'⁵⁰

Franck nam het initiatief tot De Kapel natuurlijk niet alleen. Van meet af aan omringden hem Jef Van Overloop, de schilder Richard Baseleer (1867-1951) en de literatoren Lode

46 Jef Van Overloop, in: *In memoriam Frans Franck*. Antwerpen, Van Dieren, 1933, p. 58.

47 Maurits Sabbe, in: idem, p. 63.

48 James Ensor, in: idem, p. 43-46.

49 Maurits Sabbe, in: idem, p. 64.

50 Walter Vaes, in: idem, p. 68.

Baekelmans (1879-1965) en Emmanuel de Bom (1868-1953). Tot de kern van vaste getrouwen hoorden al gauw Francks broer Louis (1868-1937), de schilder Walter Vaes (1882-1958) en Victor Ressler (1877-1955). Spoedig zouden ook toetreden: Charles Franck (broer van), Joris de Bom (broer van Emmanuel), Jan van Menten, Karel van den Oever, Ary Delen, Jan Eelen, Oscar Six, Jan Madou, Lodewijk Mortelmans en Alfons De Ridder.⁵¹ Met al deze namen bestond De Kapel uit een bende van vooral vrijzinnigen, van wie velen vroeger actief waren geweest in enkele Vlaamsgezinde kringen aan het atheneum (cf. supra). 'Bende' is hier wellicht een beter woord dan 'groep', want die term suggereert eerder dat het om een 'open', 'los' gezelschap ging. Van een lidmaatschap in strikte zin kon men niet spreken. De Kapel vormde 'eene groep vrije knapen en meiden, zonder eenige verbintenis onderling die het wel meenen', schreef Victor Ressler.⁵² Een andere Kapel-pionier, Jef Van Overloop, noteerde: 'Er was geen voorzitter, geen bestuur, alleen een kern jonge menschen met belangstelling voor al wat er roerde in de wijde wereld op kunst- en literair- ook op sociaal gebied'.⁵³

Een breed terrein

De activiteiten die De Kapel ontplooiden, zouden al gauw een breed veld bestrijken. Van bij den beginne bespeelde de groep zowel het cultureel-artistieke als sociaal-filosofische terrein. Tijdens wekelijkse bijeenkomsten (vaak op donderdagavond⁵⁴) werd achter gesloten deuren gedebatteerd over de actueelste sociologische opvattingen en nieuwste filosofieën. Deze vergaderingen waren ongetwijfeld een voortzetting van de anarchistische groepsvorming uit de jaren 1896-'99 (cf. supra). De deelnemers hielden er 'stoutmoedige theorieën op na, maakten zich warm voor een nieuwe wereldorde en discussieerden over stelsels en levenshoudingen'⁵⁵. Elisée Reclus, Pjotr Kropotkin, John Ruskin, Hendrik Ibsen vormden het onderwerp van geanimeerde woordenwisselingen. De impuls ging uit van de letterkundigen. Een van hen, Lode Baekelmans, haalde vele jaren later bij Joos Florquin, in de BRT-reeks *Ten huize van*, herinneringen op aan die woelige bijeenkomsten: 'Donderdags was er dan de vergadering van de zogezegde anarchistenvan, de mensen die de maatschappij gingen hervormen. [...] Op die vergaderingen waren alle soorten mensen: Hollandse diamantbewerkers, een Antwerpse bootjesroei-er, een man die een voddenhuis hield, zeelieden, mensen van de telefoonkantoren en daarbij dan de jonge artiesten van die tijd: Jef Van Overloop, de schilder Baseleer, zijn schoonbroer [Theo] Dumoulin, ik natuurlijk ook en mijn schoonbroer Ressler. Er waren toch onvermijdelijk weer twee groepen en de scheiding was te merken na de vergadering. Die was gedaan als de Hollandse diamantbewerkers geen vragen meer

51 De *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* vermeldt nog Maurits Basse, maar daarvan hebben wij geen verdere sporen aangetroffen (zie Laetitia Jansseune en Luc Vandeweyer, 'De Kapel', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, 1998, deel 2, p. 1603).

52 S[egher] R[abauw], 'Onze Kapel', in: *Ontwaking*, 25-3-1901.

53 Jef Van Overloop, in: *In memoriam Frans Franck*, p. 58.

54 In tegenspraak tot de meeste andere getuigenissen noteerde Ary Delen: 'haast iedere avond kwamen ze daar bij elkaar[...]' (Ary Delen, art. cit., p. 147.)

55 Roger Avermaete, 'Bij de restauratie van de Landschor-Kapel', in: *Tijdschrift Stad Antwerpen*, 1960, p. 76.

aste
aes
rles
van
s en
oral
rin-
ep'.
een
vrije
reef
geen
wat

Van
sche
chter
euw-
narr-
en er
e en
John
ngen.
vele
n die
e an-
ngen
roei-
en en
zijn
r. Er
na de
meer

en wij
cydo-

de daar

e. 76.

XIII.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)

Het dienstmeisje

zwart krijt, okt. 1904, 20.5 x 12.6 cm

te stellen hadden en dat was nog niet zo gemakkelijk, want die hadden altijd vragen te stellen. [...] Maar zo rond tien uur vonden de meesten toch dat het lang genoeg geduurd had, de maatschappij was dan hervormd en dan ging men in twee groepen weg. De enen, ik zal ze burgers noemen, gingen een glas stout drinken in het café *Londres* op de Paardenmarkt en de anderen gingen ergens anders verder discussiëren waarbij ze ons zeker verweten dat we burgers waren.⁵⁶

Het cultuurhistorische belang van De Kapel ligt echter elders. Naast de vergaderingen achter gesloten deuren richtte de groep ook publieke avonden in (vaak op zaterdag), waarop auteurs uit hun literaire werk voorlezen, musici concerten brachten of plastische kunstenaars tentoonstelden. Het woord werd overigens niet alleen door letterkundigen gevoerd: ook musici en beeldende kunstenaars spraken over hun werk. De voordrachten werden erg regelmatig georganiseerd: Baekelmans gewaagde van een maximale gemiddelde tussenduur van veertien dagen.⁵⁷ De vroegste die we konden achterhalen, betreft een lezing van Prosper van Langendonck op 7 april 1900.⁵⁸ Twee maanden eerder was zeker al een tentoonstelling van schilderijen van Aloïs De Laet georganiseerd.⁵⁹ Vele kunstenaars die in de Kapel werden uitgenodigd, of met de groep op een of andere wijze waren verbonden, zijn later beroemd geworden, hetzij in de belletristiek, de muziek of de plastische kunsten. Alfons De Ridder, Emile Verhaeren, Georges Eekhoud, August Vermeylen, Prosper van Langendonck, Stijn Streuvels, Hugo Verriest, om slechts enkelen te noemen: allen brachten zij in de Kapel één of meerdere lezingen. Ook buitenlandse, al dan niet gevestigde namen werden uitgenodigd: uit Nederland Frederik van Eeden en de uitgever Leo Simons bijvoorbeeld, of uit Ierland de auteur Conal o'Riordan. In tentoonstellingen kwam het beeldende werk aan bod van Richard Baseleer, Walter Vaes, Aloïs De Laet, Charles Mertens en Evert Larock, terwijl muziek werd uitgevoerd door Lodewijk Mortelmans, Jan Broeckx, Edmond De Herdt, Ernest Van Dijck, Theo Van Hamberg, Elisa Levering, Elvire Michiels, Jef Judels en Mevr. Judels-Kamphuyzen.⁶⁰ Geliefd waren vooral volksliederen uit Vlaanderen en Nederland en de componisten Grieg, Beethoven, Debussy, César Franck, Borodin, Tchaikowsky, Schubert, Wagner en Benoit.

De spreekbeurten betroffen meestal lezingen uit eigen werk, maar er werden ook cause-rieën gehouden over breed-culturele of sociaal-filosofische thema's. Op een avond sprak bijvoorbeeld dominee Schermerhorn over 'christendom en socialisme', een andere keer Jef Van Overloop over Maxime Gorky en nog een andere maal de arts Frits Sano over

56 Joos Florquin, *Ten huize van... Lode Baekelmans*. Leuven, Davidsfonds, 1974, deel 3, p. 27. (Verslag van de t.v.-uitzending op 21 november 1963.)

57 Jan Moulaert, o.c., p. 245.

58 Hierover schrijft Prosper van Langendonck aan Emmanuel de Bom op 3-4-1900; voorts is van deze lezing een uitnodiging bewaard (AMVC-Letterenhuis).

59 Segher Rabauw [= Victor Resselier], in *De Violier*, 20-2-1900, p. 38-40. De Laet maakte zijn plannen voor een tentoonstelling van zijn werk al bekend in een brief aan Resselier op 3-10-1899; de expositie zou weliswaar enkel bedoeld zijn voor intimi.

60 Een aantal van hen vormde de zgn. 'Antwerpse Kwartetkapel', die een wisselende samenstelling had.

'de wording van het kind'. Uit de culturele sfeer kwam een waaier van onderwerpen aan bod: taal in het algemeen, de Egyptische kunst, de Griekse beschaving, de filosofie van de kunst in de Nederlanden, Engelse literatuur... tot zelfs een onderwerp als 'stambelangen'. Als het even kon, werd de band gelegd met de sociologie of de maatschappij, waarbij graag gesproken werd over thema's als 'christendom en socialisme', 'kolonisatie', 'communisme' etc. Voorts werden gedichten gelezen en besproken van onder anderen Jules Laforgue, Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Guido Gezelle, Pol de Mont en de Tachtigers Kloos, Perk en Gorter. In het Vlaanderen van toen waren dit erg ongewone, zelfs revolutionaire namen. De Kapel-lezingen kenden een massale toeloop, ten dele omdat ze gratis waren maar zeker ook omdat ze vaak gepaard gingen met schitterende muziekkuitvoeringen of aantrekkelijke tentoonstellingen. In *Carolus*, het Antwerpse *Weekblad van de Vlamingen*, haalde een oud-Kapel-bezoeker herinneringen op aan die avonden: "n Voordracht is gewoonlijk zoo droog als zemelen. Maar de voordrachten in de Kapel waren doorgaans geënkadreerd door muziek, zang en somwijlen schoone lichtbeelden – o.a. toen Richard Baseleer sprak over de Egyptische Kunst. Na eene péroration van den anarchist Moineau, was er niets zoo aangenaam dan de revolutionnaire [sic] muziek te hooren van Claude Debussy, op de piano vertolkt door Lodewijk Mortelmans. En de liederen van Schubert, gezongen door M. en Mevr. Judels-Kamphuyzen deden bijzonder aangenaam aan, na 'n uiteenzetting van sociale theoriën [sic] door Luitjes⁶¹, van Amsterdam. Mevr. Verbeeck-De Swert zei verzen op van Kloos, Gorter en Perk en de violist Edmond De Herdt ontlokte aan z'n snaartuig 'n air van Brahm[s]. Judith Cladel verkondigde er den lof haars vaders, Léon Cladel [...] en 'n jonge dame zat daarna aan 't klavier. Kortom, de Kapel was destijds het brandpunt van alle intellectueel leven in Antwerpen – en ik geloof ook niet dat er ooit in 't zij gelijk welke vereeniging, zooveel mannen van beteekenis zijn opgetreden."⁶²

Kan men de geschetste Kapel-activiteiten inpassen in wat men een pedagogisch project zou kunnen noemen, een ander deel situeert zich nog duidelijker in de onderwijs sfeer. Een tijdlang richtte De Kapel op zondagmorgen lessenreeksen in – de organisatoren spraken in dit verband van een 'University Extension'⁶³ of ook wel 'Vrije Vlaamse Hoogeschooluitbreiding'. Het expliciet flamingantische initiatief was geen lang leven beschoren en liep van ca. oktober 1901 tot ca. voorjaar 1903. In deze lessen kwamen uiteenlopende onderwerpen aan bod, waarbij opnieuw verschillende figuren uit de

61 Dit is Tjerk Luitjes, die sprak over de onvrijheid van de arbeid (zie eerder in dit boek).

62 De oude heer Peeters [= Edward Secelle], 'De Tjeppen', in: *Carolus*, 1912, nr. 26.

63 'University Extension' was de naam van een beweging, die ca. 1870 in Engeland op gang was gekomen vanuit burgerlijk-reformistische inspiratie, met het doel de gesloten universitaire wereld voor een ruimer publiek open te stellen. In Vlaanderen vond de beweging vooral aanhang in vrijzinnige Vlaamsgezinde studentenmilieus, met o.m. P. Tack en L. de Raet, die het initiatief namen tot inrichting van Nederlandstalige hogere leergangen voor het volk. De bedoeling was de arbeiders en middenstand te 'verheffen', onder meer door de taalbarrière tussen de verschillende klassen te doorbreken. De eerste Vlaamse cursussen vonden plaats te Gent in 1892 onder de naam 'Hooger Onderwijs voor het Volk'; Brussel kende een eerste jaargang in 1895, Antwerpen een katholieke Vlaamse Hoogeschooluitbreiding vanaf 1896. (Voor meer informatie, zie Sam van Clemen, 'Hogeschooluitbreidingen', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.)

kring van *Van Nu en Straks* een hoofdrol opeisten. Zo onderwees August Vermeylen over de renaissance, de arts Gustaaf Schamelhout over spijsvertering en t.b.c., de bioloog Julius Mac Leod – wiens vrouw Kropotkin vertaalde – over plantkunde en sociologie enz. De toegangkaartjes voor deze lessen kostten één frank en konden worden verkregen via de drukker van *Ontwaking*, Jan Madou; wie die prijs echter niet kon betalen, mocht de cursussen gratis bijwonen. De lessen waren vrij populair: meestal waren er zo'n tachtig deelnemers.⁶⁴ Verder werd in de Kapel ook een zogenaamd 'leeskabinet' ingericht. Een eigen bibliotheek met leeszaal, vrij toegankelijk op maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag van 19u. af, moest bijdragen tot de 'zelfvorming' die men hoog in het vaandel voerde. Tijdschriften die daar ter inzage lagen, waren – naast *Van Nu en Straks* – *La Société Nouvelle*, *Les Temps Nouveaux* en *Le Père Peinard*. Ten slotte plande De Kapel op zeker ogenblik ook de uitgave van een 'propagandablad'.⁶⁵

Van Nu en Straks te Antwerpen

Waar *Van Nu en Straks* vanuit Brussel (oorspronkelijk) naar streefde, beoogde De Kapel vanuit Antwerpen, kan men stellen. Dat besluiten we niet alleen uit het feit dat velen die in de Kapel optraden ook deel uitmaakten van *Van Nu en Straks*. Net als de nieuwlichters uit de hoofdstad toonde De Kapel ook belangstelling voor Franstalig België en West-Vlaanderen: illustratief daarvoor zijn de voordrachten aan de Falconrui van Emile Verhaeren, Georges Eekhoud en Camille Lemonnier enerzijds, van Hugo Verriest en Stijn Streuvels anderzijds. Veel Kapel-bezoekers voelden zich aangetrokken tot het anarchisme van Vermeylen – invloedrijk waren de voordrachten door anarchisten als Vermeylen zelf, Jacques Mesnil, Domela Nieuwenhuis, Jules Moineau e.a. – terwijl ook Vermeylens kijk op de Vlaamse zaak menigeen sterk aansprak.⁶⁶ Ook de artistieke opvattingen van Kapel-animator François Franck stemden nauw overeen met die van de *Van Nu en Straks*-groep. Franck was tijdens zijn artistieke vorming in Parijs sterk geboeid geraakt door de vernieuwende plastische en decoratieve kunst van Ruskin, Morris en Crane, waar ook Vermeylens tijdschrift een stevige lans voor brak. Deze artistieke vernieuwing, in *Van Nu en Straks* binnengebracht door

64 *Ontwaking* 25-5-1902, p. 2.

65 Uitnodiging Kapel: 'Bijeenkomst bespreking propagandablad. Zondag 8-5-1904, 15u.' (AMVC-Letterenhuis, documenten 'De Kapel'.) We konden evenwel niet achterhalen wat dit precies zou inhouden en of dit opziet ook gerealiseerd is. Ongetwijfeld is hiermee niet *Ontwaking* (cf. infra) bedoeld.

66 Opgemerkt moet worden dat de taalkwestie sterk naar de achtergrond verschoof en dat de anarchistische resp. revolutionaire idee elke andere problematiek verdrong. Vlaamsgezind waren De Kapel-jongeren zeker – zoals eerder aangegeven, waren de meesten actief (geweest) in flamingantische leerlingenkringen aan het atheneum –, maar in De Kapel was dit flamingantisme veeleer latent en uitte het zich niet in een of andere specifieke actie in die richting, tenzij misschien in het University Extension-initiatief. Sporadisch kwam het ook wel aan de oppervlakte in bepaalde spreekbeurten of in tijdschriften zoals *Ontwaking* of *Alvoorder*. Steeds gaat het om een cultuurflamingantisme. Hier moet ook Roger Avermaete geciteerd worden: 'Aussi la Chapelle était-elle tenue à l'époque comme de tendance flamingante. Sans doute convient-il de ne pas minimiser l'influence de [...] Louis Franck, jeune et brillant avocat, qui deviendra un des chefs de file du flamingantisme libéral.' (*Un siècle de mécénat anversois*, p. 82.)

Henry van de Velde, was niet uit de lucht komen vallen maar paste in het sociaal-revolutionaire klimaat van rond de eeuwwende, zoals dat in voorgaande hoofdstukken geschetst is.

Evenals de *Van Nu en Straks*'ers koesterden de Kapel-jongeren een gevoel van messianisme. Allen geloofden zij hartstochtelijk op de drempel van een nieuwe tijd te staan. Kapel-pionier Jef Van Overloop beschreef jaren later dit gevoel: 'Het waren jonge mensen, met hunne illusies, met een groot geloof in den ernst der tijden en vol vertrouwen in de gebeurtenissen die komen moesten. [...] Zij meenden dat de tijden rijp waren voor eene vernieuwing van 't leven en dat, op alle gebied, de ontwikkeling der menschheid het tot stand komen eener vrije gemeenschap vorderde'. Alles moest nu gaan beteren, in de eerste plaats het lot van de kleine mens aan de rand van de maatschappij. De zaak-Dreyfus had de jongeren intens geboeid en hun zin voor vrijheid en rechtvaardigheid aangescherpt; hetzelfde effect had de Boerenoorlog in Zuid-Afrika. In Frankrijk wekten de bomaanslagen door Ravachol en Henry sympathie. De gevestigde orde moest het ontgelden: 'Liefde voor de verdrukten, de verschoppelingen, de onterfden van de samenleving, voor allen, wier bestaan zich ontplooidde aan den zelfkant van de geordende gemeenschap, was een tijdverschijnsel, dat zich met kracht voelen deed op het einde van de negentiende eeuw, alsof men van de komende aera een gewijzigde wereldorde verwachtte! De jeugd van 1900 geloofde in het dagen van een anderen tijd en een grooter rechtvaardigheid. En in de Antwerpsche "Kapel" werd dit evangelie verkondigd.'⁶⁷

Half-bohemien, half-revolutionair

De Kapel las dit evangelie in de revolutionaire sociologische geschriften van Stirner, Kropotkin en Bakoenin en voorts in de verhalen en toneelstukken van Tolstoj, Gorky en Ibsen. De titels van de tot voorbeeld strekkende tijdschriften *Van Nu en Straks*, *La Société Nouvelle* en *Les Temps Nouveaux* waren sprekend. Uit Holland klonken zalvend de apostelstemmen van Domela Nieuwenhuis en Frederik van Eeden. Van Eedens voordrachten inspireerden enkele Kapel-bezoekers ertoe zelf een kolonie op te zetten. Halfweg 1902 werd te Boechout een hoeve gehuurd terwijl even tevoren te Ekeren een schapenfokkerij was opgestart, die de kern moest vormen van een latere kolonie. Daarbij waren onder meer een boekhouder, een slijper, een hovenier en enkele onderwijzers betrokken.⁶⁸ De experimenten waren echter al gauw tot mislukken gedoemd. Maar aan het kolonisatiegebeuren bleef men in de Kapel, en zeker ook in *Ontwaking* ruime aandacht schenken. In *Ontwaking* kondigde een groep de oprichting aan van een 'Vereeniging voor vrijen Arbeid en ondersteuning van Kolonies'.⁶⁹ De groep ronselde niet alleen geld, maar ook medestanders. Wie het beu was nog

67 Lode Monteyne in zijn 'Inleiding' tot *In den ouden spiegel. Keus uit de werken van Lode Baekelmans*. Gent, Rombaut-Fecheyr, 1940, p. 20.

68 Zie Lode Baekelmans, *Ontmoetingen*, p. 156-159 en van dezelfde auteur, *De idealisten*. Amsterdam, Van Kampen, 1918, p. 106-107.

69 Evert Peeters, 'De anarchie als zelfkritiek', p. 241.

langer onder 'parasieten' te dienen of zelf 'gedwongen parasiet' te blijven, kon zich aansluiten. Hun werd aangeraden 'te leeren smeden, timmeren, metsen, kleermaken [...] den grond bewerken enz.' om onmiddellijk 'eene wezentlijke macht [te] vormen buiten den kapitalistischen staat'. 'Wie weet,' luidde het verder 'of we aldus niet langs totaal-vreedzamen weg tot een gehéél-hervorming der maatschappij geraken!'⁷⁰

Onder invloed van de genoemde filosofen, auteurs en tijdschriften legde men in de Kapel vaak de band tussen kunst en maatschappij en voelde men zich, in de keuze voor het volk en een internationalistisch humanisme, meer aangetrokken tot het individualistisch anarchisme dan tot het egaliserende socialisme. De Kapel-beweging kunnen we typeren als 'half-bohemien en half-revolutionair'.⁷¹ De leden waren aangestoken door antiburgerlijkheid en zelfkritiek, door een streven naar verandering van de maatschappij en zichzelf, waarbij de morele omvorming zich uitstreckte tot het concrete dagelijkse leven. Kolonisten streefden ernaar enkel nog plantaardig voedsel te eten en zich eenvoudig te kleden, ze beoogden een leven in de natuur of naturisme en streefden matigheid op elk gebied na. Over het anarchisme in De Kapel laten wij afrondend een oud-Kapel-bezoeker aan het woord: '[...] langzamerhand kwam ik tot de overtuiging dat er van hetgeen er gezegd werd, veel waar is. Er is ongerechtigheid in de wereld, er bestaan veel dingen die anders moesten wezen, we worden dag aan dag geërgerd door onrechtvaardigheden die moeten verdwijnen en euvelheden die moeten te keer gegaan worden. Maar in de Kapel liepen ze er toch te ver meê weg. Weg met den Paus! Awoert voor den Koning! dat was het leidmotief, zooals ze in de muziekschool zeggen, van al de besprekingen over maatschappelijke aangelegenheden die plaatsvonden. En alle regeeringsvormen werden getoetst en slecht bevonden en er was niets beter dan de Anarrchie! En wanneer ik zei dat 't in de huidige maatschappij voor alleman toch zóó slecht niet is, dat er in vele stamiees op Sint-Jansplaats nog altijd goed garsten te krijgen is, en bij bakker Fierlefijn ook boterkoekskens – dan zeiden ze dat ik 'nen vulgairen prozaïst was. En toen ik 't met de poezie [sic] probeerde, en vertelde dat het 's avonds laat in het Park toch zoo plezant is: La lune blanche / Luit dans les bois / De chaque branche / Part une voix / sous la ramée – O bien aimée!... en dat ik thuis 'n vink had zitten, die zoo schoon zong, en de bloemen in m'nen hof begonnen te komen, dan zei er een, Iwan Gilkin en Bonnot napratende: "Je préfère aux fleurs l'acier d'un revolver". Toen schrikte en beefde ik. Leve de Anarrchie! Bismarck, niet waar, ehwel, dat was nogal 'nen slimme, maar die had nog veel kunnen leeren van de wereldhervormers in de Kapel!'

70 Ibidem. Citaten uit: [Anoniem,] 'Wat er te doen valt', in: *Ontwaking. Strijdblad* 3 (1902), 22, p. 1-2. Peeters vermeldt in hetzelfde artikel ook een kolonie-experiment in Stokkel aan de rand van het Zoniënwood, opgezet in 1905 door de literator, anarchist en propagandist van geboortebeperving Emile Chapelier. Onder het motto 'Fais ce que voudras' hoopten de negen bewoners van de kolonie, die de naam 'L'expérience' kreeg, onder de burgerlijke arbeidsdwang uit te komen. Maar ook dit project was geen lang leven beschoren. Eenzelfde lot onderging de Colonie Communiste Libertaire in Aiglemont, waar de oprichter in een programmatische brochure verklaarde 'l'égoïsme féroce du bourgeois' te willen overwinnen. (Cf. Peeters, 'De anarchie als zelfkritiek', p. 242-243.)

71 J. C., 'Kroniek. Anarchisten in een Kapel', p. 2.

En wat verder in dezelfde memoires heette het: 'Wanneer men mij Zondags 's morgens zag met m'nen hoogen hoed op en m'nen redingote aan, dan werd ik achter mijnen rug uitgelachen, want ze hadden, in de Kapel 'nen hekel aan buizen en processiefrakken, lijk ze die dingen noemden. Al de instellingen die deftig zijn en tot eer strekken van ons Belgenland werden gezwansd [sic] dat 't brutaal was. Van de menschen die om hun verdiensten of heldendaden 'n dekoratie of ander eereteken droegen, werd gezegd dat ze 'nen "crachat" du roi op hun borst hadden; de Vijfjaarlijksche Prijskampen van Tooneel- en Letterkunde werden afgebroken dat 't een aard had en de Nederlandsche Taalcongressen waren woordkermissen, zeeverpartijen, die niets uitdeden – au cont[r]aire.'⁷²

De Kapel was een broeiplaats van romantiek. Alleen al de inrichting van de Lantschotkapel dompelde de bezoeker onder in een romantische sfeer. Dat decor moet op de bezoekers een diepe indruk hebben gemaakt. Zij die later in geschifte herinneringen aan de Kapel-tijd ophaalden, hadden het daar steevast over. Edward Secelle was een van hen. Hij herinnerde zich jaren nadien nog z'n eerste bezoek: 'We stonden in 'nen amper verlichten gang, als van een klooster. 't Deed aardig – en onwillekeurig tastte ik in 't wijwatervat, dat terzijde van de poort z'n blanke kom vooruitstak.' Een deur ging open 'en wij bevonden ons in de Kapel van 't Godshuis Lantschot [...] Ik was eerlijk gepakt toen ik er binnentrad. 't Was er niet groot [...] maar er heerste 'n mysticisme dat ik nog nooit [...] heb aangetroffen. Aan de donker-bruin geverfde muren kwinkelden hier en daar, eendelijke geel keerskens die een mysterieus licht verspreidden. Op 't altaar, dat in al z'n soberheid, ongemeen fraai was, stonden kandelabers te branden, ter eere van eene plaasteren "Princesse Inconnue" [een beeld van een Grieks danseresje] en 'n afgietsel van den kop van Baudelaire.'⁷³ Ook een andere Kapel-ganger, Ary Delen, stond de Kapel-decoratie jaren later nog altijd scherp voor de geest. Allerhande versieringen moesten de bezoeker in een 'vrome aesthetische stemming brengen: afgietsels van de friezen van het Parthenon, de Christuskop "le beau Dieu" van Amiens, en... op de plaats waar eens het altaar had gestaan, hing, als een sprekend symbool der ideeën welke hier heerschten, Steinlen's plakkaat van "L'Aurore", waarop een vrouw de verlangende armen uitstrecte naar den vlammenden dageraad der toekomst.'⁷⁴ *L'Aurore* was de krant waarin Zola zo vurig Dreyfus had verdedigd.

Na de zittingen gingen de Kapel-bezoekers nog vaak tot in de kleine uren op stap door het havenkwartier, 'met zijn tingeltangels, zijn kroegen, zijn "slaapsteeën", zijn lokkende deernen en zijn zwervende matrozen.' 'Zoo ontdekten zij de "onderwereld" en haar miserie en ze bekeken deze doorheen de herinneringen, welke de lectuur van de Russische romanciers in hun geest had nagelaten. Om menschen en dingen weefde hun verbeelding een romantisch waas en hun hart vloeide over van meewarigheid.'⁷⁵ Karel

⁷² De oude heer Peeters [= Edward Secelle], art. cit., in: *Carolus* nr. 26.

⁷³ Idem, nr. 25.

⁷⁴ Ary Delen, art. cit., p. 147.

⁷⁵ Lode Monteyne, art. cit., p. 21.

XIV.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)

Vrouw op straat
zwart krijt, 1904, 20.6 x 12.8 cm

van den Oever, de vroeggestorven katholieke en expressionistische dichter, die in zijn jeugd ook deelnam aan de vergaderingen in de Kapel, karakteriseerde nadien de atmosfeer als 'schwärmerisch en bohemerachtig'. Het klimaat dat rond het Kapel-gebeuren heerste, ervoer hij 'in directe tegenstelling met den sleur der burgerlijke conventie'. Van den Oever sprak ook van 'zielsverloren' jongeren en van een 'Maeterlincksche en Peladansche besmetting'.

Met dit laatste verwees Van den Oever naar de figuur van Joséphin Péladan. Het leven en streven van deze raadselachtige persoonlijkheid had een buitengewone aantrekkingskracht op de Kapel-jongeren. Péladan, die zich een afstammeling van een Babylonische koning waande en zich Sâr Mérodack liet noemen, kantte zich tegen het intellectualisme, dat volgens hem elk ideaal kapot theoretiseerde en tegen het realisme, dat de occulte fenomenen ontkende. Hij wilde de cultus van het Ideale in al zijn schittering herstellen. Voor Sâr Péladan was de kunstenaar Koning en de Kunst het wérkelijke koninkrijk. De kunstenaar was magiër en bovenal priester: 'Artiste, tu es prêtre: l'Art est le grand mystère et, lorsque ton effort aboutit au chef-d'œuvre, un rayon du divin descend comme sur un autel'⁷⁶, zo sprak hij tot de kunstenaars. In België drong de Péladan-sfeer door in de loop van de jaren 1890. De Sâr, die een 'Mesopotaamse baard' liet groeien en zich kleepte als een profeet uit het Oosten, gaf er net als in Nederland talrijke voordrachten. In die dagen leefde bij onze noorderburen meer dan bij ons belangstelling voor alles wat naar mystiek zweemde, van Ruusbroec tot Maeterlinck, van Thomas à Kempis tot de theosofen uit de school van Madame Blavatsky. Antwerpse artiesten keken er met grote ogen naar.⁷⁷ Onder vele anderen ondergingen in de Lage Landen Felix Timmermans en Frederik van Eeden invloed van Péladan. Zoals eerder gezegd, zou Van Eeden in de Kapel al gauw zijn ideeën over een artiestenkolonie komen uiteenzetten. Ook Sâr Péladan had over zo'n kolonie lopen te denken. In De Kapel vond hij vooral een fanatiek navolger in Jan Eelen, die Péladans nevelige theosofie hartstochtelijk verkondigde en zich naar zijn voorbeeld in een wijd fluwelen kostuum hulde en een kabbalistische armband droeg.

Een open geest

Het hele Kapel-gebeuren ademt een grote openheid van geest. Niet alleen waren de groep kunstenaars die in de Kapel optraden en de teksten die er werden gelezen erg uiteenlopend, ook was het publiek buitengewoon heterogeen. Veelal vrijzinnige schrijvers waren in de Kapel welkom, maar ook katholieke auteurs als Stijn Streuvels en Hugo Verriest mochten er achter de lezer staan; vooral anarchistische teksten droegen de aandacht van de Kapel-jongeren weg, maar ook mildere theorieën en godsdienstige verzen konden hen aanspreken. 'De deur stond wijdopen voor alle welwillenden',

⁷⁶ Gaston Durnez, 'Kunstenaar, jij bent priester!', in: Louis Vercammen (samenst.), *Een vinger in de hemel. Jaarboek 2000 van het Felix Timmermansgenootschap*. Lier, Van In, 2000, p. 64. Het citaat betreft de voorrede uit Péladans *L'art idéaliste et mystique*, een 'exhortation' tot de kunstenaars.

⁷⁷ Vgl. idem, p. 67.

noteerde Jef Van Overloop.⁷⁸ Concreet hoorden tot dit publiek zowel kunstschilders, architecten, componisten, advocaten, artsen en professoren, als drukkers, dokwerkers, schippers, matrozen, diamantbewerker etc. Onder hen bevonden zich soms figuren die bekende namen in de Vlaamse cultuurgeschiedenis geworden zijn: behalve Vermeylen en Verhaeren stippen wij hier o.m. Willem Elsschot, Herman Teirlinck en Jan van Nijlen aan. Volgens Ressler waren er ook marginale figuren van de partij, zoals 'doolaars' en 'straatlopers', een 'bekeerd borrelaar en slampamper', 'amorale individuen' als een Frans 'pseudo-deserteur'.⁷⁹

Verskillende bezoekers met artistieke belangstelling of begaafdheid waren ook lid van De Scalden (1889-1914), een groep kunstenaars die onder andere via tentoonstellingen en jaarboeken een lans brak voor de nieuwe kunstopvattingen, zowel in de toegepaste kunsten als in de literatuur. Tot De Scalden behoorden onder anderen de schilder Eugène Van Mieghem, de graficus en boekenillustrator Edmond Van Offel en de literator Pol de Mont. De meeste deelnemers aan de vergaderingen in de Kapel waren tussen twintig en vijfendertig jaar. 'Er waren vele vogels van diverse pluimage', herinnerde Ary Delen zich, 'we waren anarchisten, flaminganten en theosofen, idealisten en dweepers, hemelbestormers, onbezorgd en geestdriftig, en hardnekkig vrijheidslievend allemaal.'⁸⁰ In de memoires van oud-Kapel-leden of -bezoekers stoot je om de haverklap op woorden als 'openheid' en 'vrijheid'. Diezelfde geestesfeer kenmerkte ook *Van Nu en Straks*, waar katholieken en andersdenkenden eveneens vrij naast elkaar konden optreden. Net als zijn Brusselse tegenhanger vormde De Kapel eerder een verzameling persoonlijkheden dan een groep met een vastomlijnd programma.

Opnieuw *Ontwaking*

In de loop van 1900 kwam het in De Kapel tot een breuk. De discussies in de woelige bende laiden soms hoog op. 'Er waren gulle, verdraagzame kameraden, maar er waren ook lastige potentaten, zooals die Hollander die te pas en meestal te onpas opveerde, om met zijn agressieve stem strijd lustig uit te dagen: "Dat zou wel eens een aardige discussie kunnen uitlokken!" En dan werd ge in een ommezien begraven onder een stortvloed van slecht verteerde citaten uit de geschriften van Domela Nieuwenhuis en theorieën over neo-Malthusianisme', noteerde Ary Delen.⁸¹ Op zeker moment vloeide de spreekwoordelijke druppel. Sommige jongeren hadden genoeg van de maatschappelijke en filosofische discussies en wilden meer aandacht voor puur literaire aangelegenheden. Er vormden zich twee stromingen, waarbij de 'sociologen' en 'letterkundigen' elk in een eigen blad gingen schrijven: *Ontwaking*, dat opnieuw zou worden uitgegeven, en *Alvoorder*. Na een onderbreking van vier jaar zag aldus de tweede jaargang van *Ontwaking* (1901-1909) het licht, nu bij drukker Jan Madou. Het blad

78 Jef Van Overloop, in: *In memoriam Frans Franck*, p. 58.

79 S[egher] R[abauw], 'Onze Kapel'.

80 Ary Delen, art. cit. p. 148.

81 Idem, p. 148.

bleef dogmatisch Jacques Mesnil napraten, die via *Van Nu en Straks* het anarchisme in Vlaanderen had verspreid.⁸² Dat laatste tijdschrift zou steeds als inspiratiebron blijven fungeren. Meer in het bijzonder de ideeën van de jonge Vermeylen zouden de *Ontwakers* aanspreken, waardoor het blad geregeld zou uitpakken met flamingante stellingnamen. Hoewel *Ontwaking* door zijn drijvende kracht Victor Ressler werd getypeerd als 'onafhankelijk' en 'gescheiden van onze Kapel'⁸³ en hoewel het tijdschrift een 'onafhankelijke tolk' wilde zijn 'van vrije, zelfstandige individuen'⁸⁴, kunnen we het beschouwen als de officiële spreekbuis van de anarchistische groep binnen De Kapel. Het zal daar ook het leeuwendeel van zijn lezers gevonden hebben. Tijdens de eerste jaargang van de nieuwe reeks hoorde overigens bij elk nummer een *Letterkundig Bijvoegsel*.

Het anarchisme, aldus *Ontwaking*, was een theorie van vrijheid en liefde, 'geen moord-predikatie'⁸⁵. Vooral in de rubriek 'Feiten' trok *Ontwaking* van leer tegen het gezags-systeem. Heel vaak diende de actualiteit daarbij als uitgangspunt, zoals in 1901, toen de Antwerpse dokstakingen de aanleiding waren tot stellingname over zin en onzin van de syndicale beweging. In het blad werd ronduit 'alles en iedereen uitgemaakt dat 't wreed was: de Tzaar [sic] van Rusland, Wilhelm III, M.A. Monet, Leopold II en andere eerbiedwaardige heeren. [...] Degenen, die door overtuiging of door levensomstandigheden genoodzaakt voor de Kerk trouwden, [werden] uitgemaakt voor geestelijke zwakkelingen – en met God en z'n gebod, de verordeningen van het Gemeentebestuur van Antwerpen, Staat, Kroon en Altaar (maatschappelijke vooroordeelen, heeten die mannen dât!) werd op alle manieren duchtig den draak gestoken. Uit Kropotkine's en Domela Nieuwenhuis' geschriften, uit Malatesta's redevoeringen, uit Elisée Reclus' wereldbeschouwingen, en uit "Moralités Légendaires" van Lafargue [sic] werden artikels gedistilleerd die dan als voortbrengselen van eigen vernuft moesten gelden.'⁸⁶ Dit anarchistische ideaal zou *Ontwaking* zijn hele bestaan trouw blijven, zoals blijkt uit het nummer dat het blad nog in 1909 aan de terechtgestelde Spaanse anarchist Francisco Ferrer wijdde. Een bijzondere aandacht hadden de *Ontwakers* voor de moeilijkheden waarin hun medewerker Edward Joris verzeilde. De jonge Antwerpenaar was in Turkije betrokken geraakt bij de aanslag op de sultan van het Ottomaanse Rijk. Zijn arrestatie en terdoodveroordeling verwekten een golf van protest en solidariteit, waarvan vele artikelen in *Ontwaking* de neerslag zijn. In België engageerde zelfs Stijn Streuvels zich, op verzoek van Emmanuel de Bom, voor zijn vrijlating. Joris, die vanuit Konstantinopel (het huidige Istanbul) aan het blad meewerkte, had al voor zijn vertrek uit België in *Ontwaking* opmerkelijke artikelen geschreven, zoals het stuk

82 Hans Vandevoorde schreef dat *Ontwaking* 'Van Nu en Straks consequent voortzette met een duidelijker anarchistisch profiel'. (Vandevoorde, 'En des temps de chevaleresque idéologie. Het "erotisch anarchisme" van Georges Eekhoud', in: David Gullentops en Hans Vandevoorde (red.), *Anarchisten rond Emile Verbaeren*. Brussel, VUBPRESS, 2011, p. 141.

83 Segher Rabauw, 'Onze Kapel'.

84 *Ontwaking*, 10-1-1901.

85 A. Roodier [= Victor Ressler], 'Veemgericht', in: *Ontwaking*, 25-11-1901.

86 De oude heer Peeters, art. cit. in: *Carolus* nr. 26.

'De strijd der dokkers', waarin hij het opnam voor de havenarbeiders en blijk gaf van een uitgesproken sociale bewogenheid te midden van de vooral anarchistische kring.⁸⁷ Overigens bezocht Joris in die tijd geregeld de Kapel.

Sociaal-filosofische en kritische bijdragen vulden in *Ontwaking* veruit de meeste bladzijden, maar ook poëzie, proza en literaire kritiek werden opgenomen. Sommige artikelen handelen daarbij over voordrachten in de Kapel. Kopij werd vooral geleverd door auteurs die ook al aan de eerste reeks van het tijdschrift meewerkten, zoals Jacques Mesnil, Lode Baekelmans, Emmanuel de Bom, Georges Eekhoud, Victor Ressler en August Vermeylen, maar verder ook door opvallende nieuwkomers uit literaire hoek als Cyriel Buysse, Reimond Stijns, Gustaaf Vermeersch en Jan van Nijlen. Zelfs van Guido Gezelle werden er gedichten afgedrukt. De nieuwe reeks van *Ontwaking* zou, met soms wijzigende ondertitels, op onregelmatige tijdstippen en met wisselende redactiesamenstellingen, blijven verschijnen tot 1910. Halverwege dat jaar zou het blad samensmelten met het in 1907 gestichte *Nieuw Leven*, en onder dubbele naam nog een half jaar als zuiver literair tijdschrift bestaan. Vanaf 1906 verscheen *Ontwaking* niet langer bij Jan Madou, maar bij drukkerij 't Kersouwken van Victor Ressler. Tot de eerste boektitels die 't Kersouwken uitgaf, hoorden *De odyssee van den Knjas Potemkin*, een verslag uit eerste hand van de Russische matrozenopstand, en, in een vertaling van de hand van Jaak Lansens, Max Stirners *De eenige en zijn eigendom*.⁸⁸ De titels tonen aan dat de latere liberale politicus Ressler zich op dertigjarige leeftijd nog aangesproken voelde door het anarchistisch-revolutionaire gedachtegoed.

Steeds verder: het tijdschrift *Alvoorder*

Alvoorder (oktober 1900-oktober 1901) verwierp de sociologische basis van *Ontwaking* en *Van Nu en Straks*. In het tweede nummer luidde het, dat men zijn droom niet wilde 'vervuilen met wat klatergoud van gemakkelijke sociologie'. Want in hun ogen was het enige wat de sociologen vermochten 'theoretische beschouwing en in twist ontaardende bespreking'.⁸⁹ Enkele medewerkers van *Alvoorder* zijn tot vooraanstaande figuren in de Vlaamse letteren uitgegroeid: Willem Elsschot en Karel van de Woestijne bijvoorbeeld. In *Alvoorder* stonden hun eerste verzen – van Elsschot nog onder zijn geboortenaam Alfons De Ridder – te midden van het werk van onder anderen Ary Delen, Willem Gijssels, Adolf Herckenrath, Leo Kryn, Victor de Meyere, Karel van den Oever, Lodewijk Ontrop, Reimond Stijns en Fernand Toussaint (nog

87 De geschiedenis van de zaak-Joris werd uitvoerig gedocumenteerd in Walter Ressler en Benoit Suykerbuyk, *Dynamiet voor de Sultan. Carolus Eduard Joris in Konstantinopel*. Antwerpen, b+b, 1997. Naast een levensschets van Edward Joris bevat dit boek o.m. de brieven die Joris vanuit de centrale gevangenis van Konstantinopel schreef (vele daarvan gericht aan de hoofdredacteur van *Ontwaking*, Victor Ressler).

88 Walter Ressler en Benoit Suykerbuyk, o.c., p. 28. Voor een uitvoerige behandeling van het tijdschrift *Ontwaking*: zie Jan Moolaert, o.c. 283-451. Hans Vandevoorde behandelt Georges Eekhouds medewerking aan *Ontwaking* in: art. cit., in: *Anarchisten rond Verhaeren*, p. 141 e.v.

89 Lode Baekelmans, *Marieken van Nijmegen*. Amsterdam, Tierie en Kruyt, 1901, p. 66-67. Deze roman brengt verdichte herinneringen aan de *Alvoorder*-tijd.

af van
ring."

e blad-
artike-
d door
Jacques
eler en
e hoek
lfs van
ng zou,
nde re-
er blad
am nog
u:aking
esseler.
n Knjas
, in een
m." De
tijd nog

sis van
men zijn
e". Want
nouwning
zijn tot
en Karel
Elsschot
an onder
Meyere,
aint (nog

Suykerbuyk,
t een levens-
an Konstan-

dschrift *Ont-*
werking aan

oman brengt

XV.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)

Schijnheilige
zwart krijt, 1903, 20.5 x 13.2 cm

zonder het adellijke 'van Boelaere'). De redactie van het tijdschrift was vrij uitgebreid en onderging wel vaker wijziging; het tweede nummer vermeldt Alfons De Ridder als redacteur, naast onder anderen Lode Baekelmans, Ary Delen, Jan Eelen en Karel van den Oever. Ook te Brussel werd een redactie gevormd, nl. door Willem Gijssels, Herman Teirlinck en Fernand Toussaint. Algemeen 'bestuurder' van het tijdschrift was aanvankelijk Lode Baekelmans, later Ary Delen.

De betekenis van de naam *Alvoorder* is sprekend: 'steeds verder'. Daarbij sluit de omslagtekening door Richard Baseleer aan, die een zaaier, een kraaiende haan en een siermotief met zonnebloemen en een ontluikende tulp voorstelt, evenals het motto van Vondel bovenaan het eerste nummer: 'Ge zijt de dag, of voert den dag in uw gezicht.' Opnieuw treft het grote optimisme, zoals dat ook opklinkt uit de voorrede van de redactie: 'Schouwen we rond ons: wat vernieuwing, wat bewustworden, wat groeien van andere tijden. Lentewinden waaien over Vlaanderen, en de innige geestdrift van eene jeugd brengt voor ons oog de visioenen van 't beloofde land'. Even verder verbinden woorden in dezelfde lijn vrijheid, blijheid en jeugd: 'Een wensch is ons allen gemeen: vrijen loop geven aan al wat in ons opwelt, al wat in ons sluimert omzetten tot leven, met de blijven werklust en het mededeelzaam gevoel van onze twintig jaar.' Ook in de tekeningen die Walter Vaes voor het blad maakte, kwam dit enthousiasme tot uiting.

Alvoorder wilde luisteren naar elke stem. De vijftienjarige Felix Timmermans bijvoorbeeld, die Baekelmans vroeg of hij aan *Alvoorder* mocht meewerken, kreeg prompt een hartelijk ja ten antwoord.⁹⁰ En tot de lezer richtte het tijdschrift zich aldus: 'Voor allen die iets in zich dragen, voor allen, zonder uitzondering, is ons huis open, en we wenschen dat velen – we meenden nog liever allen – zich aan onzen gastvrijen haard kwamen neerzetten. [...] We maken geen afbreuk aan wie of wat ook. Ons doel is enkel een onafhankelijk algemeen tijdschrift te hebben, open voor elke uiting op kunstgebied. We blijven rijk aan eerbied voor de meening van anderen, en volgen aandachtig elk streven. [...] *Alvoorder* dus, vol rein vertrouwen, eerlijk tegenover iedereen en in elke omstandigheid, eerbied voor de vrijheid, daar heel de wereld ons lief is, maar bovenal vrij en onafhankelijk, geene voogdij erkennen we van wie ook, en met onze oprechtheid tot gids zal elke [sic] zijn weg wel vinden.' Voorts bekommerde *Alvoorder* zich om de Vlaamse zaak. Die moest vanuit een open geest bekeken worden, zonder bekrompen chauvinisme dat zich bij voorbaat zou keren tegen al wat van buitenaf kwam. Zo werden, in een artikel ondertekend met 'Omdat ik Vlaming ben', de Fransschrijvende Vlamingen Rodenbach, Eekhoud en Lemonnier verdedigd tegen wat men noemde 'een eng-geestigen haat voor 't Fransch'. In het blad klonken wel meer echo's door die herinneren aan Pol de Mont

90 Lode Baekelmans, 'Getuigenis van vriendschap en grote waardering', in: Renaat Veremans, *Herinneringen aan Felix Timmermans*. Antwerpen, Vink, 1950, p. 114. Geciteerd in: Gaston Durnez, *Felix Timmermans. Een biografie*. Tielt, Lannoo, 2000, p. 708. Volgens Baekelmans, o.c., vroeg Timmermans hem dat in een briefje, dat het Museum van de Vlaamse Letterkunde destijds bewaarde. Nu is dit briefje niet meer daar. Zie hierover ook Stijn Vanclooster, 'Felix Timmermans en het tijdschrift *Alvoorder*', in: Louis Vercammen (red.), *De jaren gaan voorbij. Jaarboek 2002 van het Felix Timmermansgenootschap*. Lier, Van In, 2002, p. 70-86.

en de Vlaamse strijdpoezie zoals die de hele negentiende eeuw werd geschreven. Het grootst is de invloed van de Tachtigers en *Van Nu en Straks* geweest. In *Alvoorder* duiken prille uitingen op van intellectueel dilettantisme à la Oscar Wilde en Karel van de Woestijne. Die richting zou zich doorzetten en enkele jaren later, onder impuls van André De Ridder, leiden tot de stichting van *De Boomgaard* (1909-1911).

Zowel door de omvang als de (relatieve) kwaliteit van zijn inzendingen, kan Lode Baekelmans als de voorman van *Alvoorder* beschouwd worden. Op eenentwintigjarige leeftijd had hij als letterkundige al het een en ander gepresteerd. Hij had al in 1895 werk geplaatst gekregen in de *Letterkundige bundel van Elck Wat Wils*, in *Ontwaking* en *Onze Vlagge*, en nog in 1901 zouden zijn eerste boeken, met name de verhalenbundel *Uit grauwe nevels* en de roman *Marieken van Nijmegen*, het licht zien. Ander werk uit *Alvoorder* is eveneens interessant, bijvoorbeeld de gedichten van Karel van de Woestijne, die aantonen dat de auteur zijn eerste verzen grondig herwerkt heeft alvorens hij ze in boekvorm uitgaf. Ook de eerste pennenvruchten van Alfons De Ridder zijn curieus om te lezen. Een staaltje:

Wanneer des avonds op de verre hei
de koelte daalt, en schreierige rust
in groot erbarmen 't eindeloze kust,
dat wacht zo roerloos als in toverij.

Kalm onbewogen staat de bomenrij,
door heilige stilte als in slaap gesust,
ver is verzwonden alle leed en lust
van 't onbewogen, dromend luchtgetij.

Zoals een wandlaar, die daar meimrend dwaalt,
in tranen breekt, wijl grote kalme vree
hem in verlangerigen boezem daalt,

zo voel 'k mij nu. Mijn bleke, kranke wee
is in mijn vredend leven heengedwaald
dat breed gaat deinen als een kalme zee.

In het geciteerde gedicht doet de natuurevocatie, met even verder de vergelijking met de eigen dichterlijke psychische toestand, meteen aan de sonnetten van Kloos denken. Dat doet ook het beeld van de deinende zee in het laatste vers. De dichter toont zich sentimenteel: 'mijn bleke, kranke wee'. Ook de andere gedichten van Elsschot die in *Alvoorder* zijn verschenen – in totaal zeven, waarvan zes sonnetten – getuigen van emotionaliteit. Zo noemt de dichter zich ergens, in een passus die dan weer aan Van de Woestijne doet denken, 'loom en moe, van al leed en lust' en droomt hij van een onbewust bestaan:

Mocht ik maar soezen met mijn stil begeer
in eeuw'gen nacht van dromen, klaar en teer,
van 't kille leven zalig – onbewust!

In het werk van de *Alvoorder*-jongeren treffen we al thema's aan die velen van hen een leven lang zullen boeien. In Elsschots allervroegste gedichten bijvoorbeeld ligt een gevoeligheid die in geheel zijn literaire werk aanwezig is en bijna altijd de diepere grond is onder zijn kenmerkende cynisme. Ook in de *Alvoorder*-gedichten komt deze mengeling voor: hoe gevoelig hij ook is, toch is de dichter ergens ook 'koel en onbewogen voor uw hete tranen'. De waarde van deze verzen ten slotte ligt ook in de bekommernis om de vorm die er uit spreekt; een bekommernis 'die aan de grondslag van zijn [=Elsschots] betekenis als woordkunstenaar ligt,' aldus de invloedrijke criticus André Demedts.⁹¹ In elk geval lichten in de *Alvoorder*-gedichten van Elsschot elementen op die later constanten zullen blijken in het gehele oeuvre, en die in feite een voortzetting zijn van preoccupaties die al aan het atheneum onder invloed van Pol de Mont waren gewekt. Vaak geldt die vaststelling ook voor de andere *Alvoorder*-medewerkers.

De groep rond *Alvoorder* cultiveerde een antiburgerlijke levenswijze. De eerste nummers van het tijdschrift werden gedrukt door Jan Madou op het Deurneplein, bij wie aanvankelijk ook de tweede reeks van *Ontwaking* verscheen. De drukker stond model voor dit non-conformisme. 'In zijn winkeltje trof men steeds eigenaardige mensen en wereldhervormers aan. Jan Madou vond het burgerlijke flauwe kul iemand de hand te drukken, kende geen afstand en was ontzettend openhartig,' herinnerde Lode Baekelmans zich.⁹² Op de redactievergaderingen van *Alvoorder* in de 'Cour de Londres' op de Paardenmarkt werden de inzendingen voorgedragen, wat vaak gepaard ging met hooggestemde discussies. Altijd waren daarbij een dertigtal jongelui aanwezig die geen deel uitmaakten van *Alvoorder*, maar zich thuisvoelden in deze artistickerige, woelige bohème. Geregeld mondden die bijeenkomsten uit in een drinkgelag, gevolgd door een verkenningstocht in de Antwerpse havenbuurt. Karel van den Oever zette enkele herinneringen aan deze tochten op papier: 'Heerlijke ogenblikken waren het wanneer, na een jolige redactie-zitting in de "Cour de Londres" op de Paardenmarkt, we langs de dokken kuierden te rijk aan eigen leven; we smulden slenterend aan onze "patates frites", zongen een ode aan de maan en lieten de smoor onzer pijpen onder haar platten zilverneus krullen, zoodat ze toch eindelijk niezen moest; en wanneer we in die "entzückende" oogenblikken, bij den roestigen schijn van een laten taveern-lantaren, het afscheid beproefden, zong het chorus der jongeren Jan Eelen's lijflied: "Les petits Pavés", waarna Alfons de Ridder, tegenover de Bonaparte-dok eindigde met zijn "poème lyrique": "k Heb in mijn jeugd gelijk een beest gezopen". Het gebeurde dan ook dat enkelen onzer nadien dromen en peinzen gingen op een houtstapel aan

91 André Demedts, 'Het tijdschrift "Alvoorder"', in: *De Periscoop*, maart 1966.

92 Lode Baekelmans, *Ontmoetingen*, p. 112.

het Loodshuis "om naar de stilte te luisteren", meende een "allerjongste" zeer ernstig! Een ankerketting, ergens op den stroom ratelde intusschen onuitscheidbaar."⁹³

De groep rond *Alvoorder* ging wel vaker uit varen, bij voorkeur naar Zeeland. In de top van hun boot 'De Specht' hesen ze dan een grote vlag met de naam van hun tijdschrift. Eén zeiltocht is Van den Oever in het bijzonder bijgebleven. Onder meer Willem Elsschot voer toen mee: 'Op de tjalk, waarmee tijdens "groot verlof" de *Alvoorder*-jongeren een godgansche week de beneden-Schelde "onveilig" maakten, kwamen we het eerst in kennis met de duitsche verzen van Otto Julius Bierbaum, die Ary Delen met een gewichtig germaansch accent "con amore" voordroeg; [Walter] Vaes zat dan gewoonlijk aan de boegspriet en schilderde het portret van Fons de Ridder, die zelf op een mistigen Zondagochtend in een Walchersche kreek met een bleek-vervoerd gelaat het "Geuzenvendel" deklameerde, en het "Wilhelmus" zong; Baekelmans moet het nog weten hoe hij daar op een vreemde manier "zwemmen" leerde en hoe René Leclercq [...] als kok-aan-boord een rooi-kool op zijn Spaansch peperde, juist toen de waterton droog stond... Van me-zelf kan ik verhalen de nachtelijke opvoering van "Aglavaine et Sélysette", waaraan Baekelmans zoo een uitbundige pret had! O die schelde-nachten; we lagen in een vochtig zeil aan dek; de hemel boven: één melk-gruis van sterren; Zierikzee vér, als onder wazige acetyleen-stolp; innige en koele reuk van water; het branderig plassen aan de boeg; de rustige lantaarn in de mast; wijde en onbekende lichten: seinen, lantarens [...] Welke plezierige eenvoud was er in die kortstondige terugkeer naar zuivere natuur, ver van het Antwerpsch cultureel strijd-terrein."⁹⁴

Wegens zijn non-conformistische, bohémienachtige karakter kon *Alvoorder* niet altijd op welwillend begrip van de buitenwereld rekenen. Geregeld kreeg het gezelschap aanvallen te verduren, zoals in het dagblad *De Nieuwe Gazet*, waarin hoofdredacteur August Monet onder het pseudoniem Rip zijn gal spuwde: 'Alles is gezocht en gemaakt aan hen. Wanneer ze bij groepen van drij of vier langs de straat slenteren, moet ge ze onwillekeurig achterna kijken. Hun sluike haarkegels komen zoo vreemd mogelijk gezakt onder een hoofddekseel uit waarvan ge u vergeefs afvraagt waar ze dat gevonden kunnen hebben. In hun lang, houtterig grauw gelaat gapen u een paar kleur- en glanslooze oogen aan, waarin steeds de uitdrukking ligt van onberedeneerde verbazing, welke gij ook bij de kalveren vindt als ze een trein voorbij zien hollen... Er zijn er die teekenen en schilderen, anderen die muziek maken, nog andere [sic] die dichten... deze laatste [sic] 't meest. Al wat ze voortbrengen echter is van 't zelfde troebel sop overgoten.'⁹⁵ Het was vooral Lode Baekelmans die dit soort pers van antwoord diende en zijn vrienden verdedigde.

93 Karel van den Oever, 'Rond Lode Baekelmans', in: *Geestelijke peilingen*. Roermond, J. J. Romein & Zonen, 1923, p. 147-148. Oorspronkelijk in *Vlaamsche Arbeid*, jg. 17 (1922).

94 Idem, p. 148.

95 August Monet geciteerd in: Jef Crick, 'Karel van den Oever gevierd. Enkele beschouwingen', in: *Ons volk ontwaakt*, jg. 12, nr. 41, 10 oktober 1926.

In oktober 1901 verscheen het laatste nummer van *Alvoorder*. Iets later groepeerden verscheidene van deze jongeren zich nog kortstondig in *Het Weekchrift voor Vlaanderen* (maart 1902-oktober 1902). In het editoriaal van dat blad, dat wilde optreden als een vrije maar Vlaamsgezinde tribune, kwam Lode Baekelmans op tegen de oude garde in de Vlaamse Beweging en het gebrek aan strijdvaardigheid in het cultuurleven.⁹⁶ Enkele oud-*Alvoorders* zouden ook meewerken aan *De Arbeid* (1901-1903) en later *De Nieuwe Arbeid* (1903-1904), terwijl sommigen nog later actief zouden zijn in *Vlaanderen* (1903-1907, o.a. Victor de Meyere) en *Vlaamsche Arbeid* (1905-1930, o.a. Karel van den Oever). Ten slotte werd halfweg 1902 nog een kring opgericht die de naam droeg van het betreunde tijdschrift en waartoe grotendeels dezelfde figuren behoorden. De kring vergaderde in het achterhuis van boekhandel Van Melle aan de Sint-Jacobsmarkt, waar Ary Delen bediende was, terwijl ook bijeenkomsten plaatsvonden bij Amand de Lattin, die een dagblad- en kunstboekhandel openhield in de Koepoortstraat. In de loop van 1904 groeide ook die groep uit elkaar.

Het 'einde'

Ondertussen was de Kapel al enkele jaren het decor van een veelzijdige artistieke bedrijvigheid. Wanneer die – alvast *binnen* de Kapel-muren! – tot een einde kwam, weten we slechts bij benadering. Ten laatste moet dit geweest zijn eind 1906. In een brief van 10 december van dat jaar heeft Emmanuel de Bom het namelijk over 'de kapel, zaliger, te Antwerpen'⁹⁷. Maar waarschijnlijk doofde de Kapel haar lichten al omstreeks 1904. Uit dit jaar stammen de laatst overgeleverde programma's van Kapel-avonden. Naar de oorzaak van dit einde kunnen wij slechts gissen. De sociaaldemocratische *Volksgazet* laat de 'verliberaalde oudleden' zeggen dat het 'de schuld van de werklieden [was], die werden te talrijk en wilden naar ons niet luisteren.'⁹⁸ Wellicht hebben de kunstenaars, en de (klein)burgers in het algemeen, na verloop van jaren hun 'anarchisme voor eigen gebruik', d.i. de band tussen kunst en volk, laten varen en van de avant-gardebeweging hooguit het artistieke behouden. Een soortgelijke ontwikkeling was er omstreeks dezelfde tijd bijvoorbeeld ook in het Franse artistieke leven. Terecht schreven Van Overloop en Delen ook dat de Kapel-leden 'tenslotte mensen onderweg' waren, voor wie De Kapel haar rol vervuld had, mensen die 'nieuwe grotere plannen' koesterden.⁹⁹

Halfweg 1924 zou in de Lantschotkapel het 'Museum der kleine godshuizen' onderdak vinden en iets later, van 1 april 1926 tot 31 december 1928, werd de kapel ingenomen door een groep modernistische jongeren, die er in het spoor van Lumière (1919-1923) een 'Vrije Academie' stichtten, een school voor toegepaste kunsten. Een van

96 Laetitia Jansseune en Marc Somers, 'Het weekchrift voor Vlaanderen', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, 1998.

97 Emmanuel de Bom aan Hendrik Coopman, 10-12-1906.

98 'Uit de oude doos. Communisten te Antwerpen', in: *De Volksgazet* 6-8-1919.

99 Vgl. Jan Moolaert. o.c., p. 279.

hen, F. Buyle, huurde de kapel voor 90 fr. per maand.¹⁰⁰ De experimenten uit de (post-) Lumière-tijd konden overigens steeds op de steun van twee ouderen uit de vroegere Kapel-beweging rekenen, François Franck en Richard Baseleer. Niet lang daarna, op 1 februari 1929, werd Ernest Wijnants als huurder van de Lantschotkapel opgetekend. Deze beeldhouwer en leraar aan de Antwerpse Academie zou er blijven tot 28 februari 1941.¹⁰¹ In de loop van dat jaar zou Willy Kreitz, eveneens beeldhouwer en oud-leraar aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen, de Kapel betrekken en er blijven werken tot zijn dood op 4 juli 1982. Vandaag zetelt in de kapel sinds 1987 de Stichting Cornelis Floris, die – verwijzend naar de naam van de zestiende-eeuwse Antwerpse bouwmeester – zich inzet voor de bescherming van het stenen patrimonium in Vlaanderen.

Tot besluit: historisch belang

De Lantschotkapel is op korte tijd het decor geworden van een intense avant-garde-activiteit, die vanaf omstreeks 1900 een stevige stempel heeft gedrukt op het cultuurleven in de Scheldestad. Bij de Antwerpenaren gooide het Kapel-gebeuren hoge ogen, en dat betekende nogal wat. Immers, zo schrijft historicus Roger Avermaete: 'We mogen ons niet ontveinzen, ondanks de welbekende hoogmoed van de Sinjoren, dat Antwerpen in die jaren erg provinciaal was'¹⁰². Provincialisme en zelfgenoegzame middelmaat tekenden het eind-negentiende-eeuwse Antwerpse kunstwereldje. Wat in Brussel op de tentoonstellingen van Les Vingt al lang aanvaard was, oogstte in de Scheldestad aanvankelijk alleen maar negatieve kritiek.¹⁰³ Amper tien jaar eerder hadden tentoonstellingen van Rops en Ensor aldaar schandaal verwekt en na nauwelijks twee jaar was L'Association pour l'Art (in 1890 opgericht) bezweken onder de vernietigende onverschilligheid van het Antwerpse publiek. Neen, dan zou De Kapel het beter doen. Het cenakel zou een forum bieden aan jonge vernieuwende kunstenaars, wier stem nog niet was opgeklonken. Vele kunstenaars zetten in de Kapel hun eerste stappen in de artistieke wereld.

Maar geschiedenis betekent verandering. Verschillende Kapel-jongeren zouden later precies in die officiële kunstwereld een hoge positie bekleden. Ary Delen bijvoorbeeld werd hoofdconservator van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen, Lodewijk Mortelmans werd directeur van het Antwerpse muziekconservatorium, Jef Judels directeur van de Koninklijke Vlaamse Opera, en Emmanuel de Bom en Lode Baekelmans werden beiden hoofdbibliothecaris van de stad Antwerpen. Sommigen gingen in de politiek en sloegen daar eveneens een weg in die in niets deed denken aan

100 Hedwig Meersman, 'De rosaliakapel, een korte historiek', in: *Cornelis Floris. Jaarboek 1987 van de Stichting Cornelis Floris*, p. 103.

101 Idem.

102 Roger Avermaete, art. cit., p. 75.

103 Zie bijv. Ulrike Büttner, *Eugeen Van Mieghem (1875-1930) en de kunstenaarsgroep "De Scalden"*. Antwerpen, Eugeen Van Mieghem Museum, 1999.

XVI.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)

In de havenbuurt (aan het Eilandje)
zwart krijt, 1903, 13 x 19 cm

hun revolutionaire jeugdovertuigingen. Zo traden Louis Franck en Victor Ressler toe tot de liberale partij, waarvoor de eerste het zelfs tot minister van Koloniën en gouverneur van de Nationale Bank bracht. Dat neemt niet weg dat de Kapel-evenementen nog lang weerklank zouden vinden, tot ver buiten de stadsgrenzen. De bruisende intellectuele en artistieke activiteit zou na verloop van tijd buiten de Kapel-muren worden voortgezet en zich concentreren op twee kunsttakken. Onder impuls van Lodewijk Mortelmans zou zich in 1903 uit De Kapel een groep musici losmaken en zich verenigen in de Maatschappij der Nieuwe Concerten, terwijl Richard Baseleer in 1905 de plastische kunstenaars zou samenbrengen in Kunst van Heden. Bij de twee initiatieven speelde alweer François Franck als mecenas een sleutelrol. De twee organisaties zouden decennialang het muzikale en plastische leven in Vlaanderen krachtig opstuwen.

6. STIJN STREUVELS IN DE KAPEL

Het is ondoenbaar alle activiteiten die in de Kapel plaatsvonden te beschrijven. Voor een schematische reconstructie verwijzen we naar de laatste bladzijden van dit boek. Het overzicht dat daar wordt gepresenteerd, is noodgedwongen onvolledig, maar wel representatief voor het geheel van de Kapel-activiteiten. In dit hoofdstuk wordt een van die activiteiten onder de loep genomen, om te tonen hoe De Kapel 'werkte'. We pogen een beeld aan te reiken van de manier waarop de door haar georganiseerde evenementen tot stand kwamen en van de atmosfeer waarin ze plaatsvonden.¹ Het evenement in kwestie is de lezing van Stijn Streuvels in de Kapel. Die voordracht was Streuvels' allereerste publieke optreden. In zijn eigen levensbeschrijvingen heeft de auteur daar slechts enkele slordige woorden aan gewijd. Ook door zijn biografen werd er nog weinig over geschreven, hoewel het om een fascinerende gebeurtenis uit zijn schrijversloopbaan gaat. Enkele documenten rond Streuvels' Kapel-lezing schenken ons niet alleen nieuwe gegevens over het onthaal van zijn vroege literaire werk, maar laten ook toe een licht te werpen op een van de protagonisten van het Kapel-cenakel: Emmanuel de Bom. Hij was het die Streuvels naar het verre Antwerpen haalde, naar het cenakel dat zich zo graag oriënteerde aan *Van Nu en Straks*, het tijdschrift waarin Streuvels sinds 1896 was beginnen mee te werken. Streuvels' Kapel-optreden maakt het ten slotte ook mogelijk de culturele band te belichten die Antwerpen eind negentiende, begin twintigste eeuw met West-Vlaanderen onderhield en illustreert wat Ger Schmook omschreef als 'de regenboog van Leie tot Schelde'. De rol van Emmanuel de Bom als bruggenbouwer is, ook hier, van grote betekenis geweest.²

Tussen alle beroemde namen die in de Kapel voor een lezing werden uitgenodigd, bevond zich dus ook Stijn Streuvels. Streuvels noemde zijn eerste publieke optreden, op 23 juni 1900, zijn "entrée" in de letterkundige wereld'. Die 'entrée' was er gekomen, herinnerde hij zich, op 'eene invitatie van Emm[anuel] De Bom'.³ Die laatste staat in

1 Bewerking van: Stijn Vanclooster, 'Het begin der historische oprissing. De Kapel: artistieke beweging rond 1900.' In: Edward Vanhoutte & Yves T'Sjoen (ed.), *Epistolaria. Tekstgenetische studies*. Antwerpen, AMVC-Letterenhuis, 2003, p. 113-139.

2 De jongste jaren werd de rol van De Bom als bruggenbouwer in het culturele veld van pakweg 1900-1950 herhaaldelijk in het licht gesteld, onder andere in drie lijvige brievenuitgaven: Kathryn Smits (ed.), *Een aardig bundeltje brieven. Stijn Streuvels en Emmanuel de Bom. De briefwisseling van de jaren 1900-1914*. Kapellen, Pelckmans, 2005 (2 delen); Stijn Vanclooster (ed.), *De rest is nog veel erger. De briefwisseling tussen Maurice Gilliams en Emmanuel de Bom* (Kapellen, Pelckmans, 2006); Bert van Raemdonck (ed.), *Niks geniaal vandaag. De briefwisseling tussen Karel van de Woestijne en Emmanuel de Bom* (Kapellen, Pelckmans, 2010). Er is nog een andere, meer prozaïsche reden om voor de Streuvelsavond in de Kapel te kiezen: het overgeleverde bronnenmateriaal. Een groot gedeelte van de bronnen die ons informatie over De Kapel schenken, bestaat uit correspondentie. De briefwisseling met betrekking tot De Kapel is allesbehalve geconcentreerd rond een paar correspondenten of een beperkte periode: de talloze figuren die met haar te maken hebben gehad en de lange periode tijdens dewelke de groep (met de organisaties die daaruit zijn gegroeid) heeft bestaan, noopten ertoe een enorme hoeveelheid brieven te lezen. Dan nog zijn de meeste passages betreffende De Kapel veelal niet meer dan enkele regels lang. Een gelukkige uitzondering daarop vormt het hier gepresenteerde stukje briefwisseling tussen De Bom en Streuvels, dat in verhouding tot de meeste andere correspondentie relatief uitgebreid over De Kapel handelt.

3 Stijn Streuvels, in: *In memoriam Frans Franck*. Antwerpen, Van Dieren, 1933, p. 66.

de Nederlandse literatuurgeschiedenis vooral bekend als schrijver van de korte roman *Wrakken* (1897), een boek dat overigens in 1988 nog herdrukt werd. Met literatuurhistoricus Lissens kunnen wij de korte roman, geschreven toen de auteur volop het milieu van de Antwerpse anarchistengroep frequenteerde, als een 'eigenaardig overgangswerk' omschrijven, zeker niet onverdeeld innovatief, maar nog in grote mate schatplichtig aan de verhaaltraditie van Conscience, Sleekx en Snieders.⁴ De auteur, medeoprichter van *Van Nu en Straks*, was er niet in geslaagd een boek te schrijven volledig in de geest van dit vernieuwende tijdschrift. Dat hij zich daarvan bewust was en dit betreurde, zal straks uit de briefwisseling met Streuvels blijken. Streuvels daarentegen was er volgens De Bom wél in geslaagd een nieuw geluid te brengen. In diens teksten, die een sterke naturalistische inslag hadden, zag hij zijn eigen denkbeelden tot uitdrukking gebracht, die hij ten dele had ontleend aan het toneelwerk van de Noor Hendrik Ibsen.

Ibsen bracht met zijn maatschappijkritische stukken de traditionele waarden van de burgerij, de steunpilaren van de kapitalistische samenleving, aan het wankelen. In zijn werk vond De Bom 'een voedingsbodem [...] voor zijn eigen groeiend non-conformisme en zijn protest tegen het kleinburgerlijke milieu waarin hij leefde'.⁵ Wanneer De Bom eerder in zijn opstel 'De daad' (1893, gepubliceerd in *Van Nu en Straks*) het verlangen van de 'jongelingen van heden' vertolkte om niet langer *naast* het leven maar *in* het leven te staan, met de volle inzet van hun actieve macht, gewapend met de keiharde 'daad', dan sprak hij vanuit het vaste geloof, vanuit de mysterieuze verwachting van een natuurlijke omwenteling in de tijd.⁶ Een teken van deze omwenteling – die volkomen langs natuurlijke weg zou worden gerealiseerd, zonder enige parlementaire of andere actie – zag hij in de pennenvruchten van Streuvels. Dit was een duidelijker oordeel dan datgene dat de officiële katholieke kritiek over Streuvels' vroege werk had geveld, dat in dit werk weliswaar revolutionaire kiemen ontdekte, maar al bij al vooral moeite had (en deed) om het burgerlijk-katholiek te kunnen blijven noemen.⁷ Typerend voor De Boms visie in dit verband zijn volgende woorden uit een brief van

4 Vgl. R.F. Lissens, 'Wrakken. Proeve van interpretatie', in: R.F. Lissens, *Letter en geest. Opstellen over Nederlandse letterkunde*. Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1982, p. 155. Hier dient wel aan toegevoegd dat Lissens in zijn bekende literatuurgeschiedenis *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden* (Brussel/Amsterdam, Elsevier, 1977) iets meer, hoewel niet eenduidig, de nadruk legt op het vernieuwende karakter van *Wrakken*. Het innovatieve ligt volgens hem in de 'subjectieve inspiratie', de 'zin voor introspectie' en de 'suggestie van atmosfeer' (p. 105). O.a. daarom noemt Lissens *Wrakken* een van de eerste Nederlandse psychologische stadsromans.

5 Raymond Vervliet: 'Van Nu en Straks 1893-1901', in: Mathieu Rutten en Jean Weisgerber (red.), *Van 'Arm Vlaanderen' tot 'De voorstad groeit'. 1888-1946. De opbloei van de Vlaamse literatuur van Teirlinck-Stijns tot L.P. Boon*. Antwerpen, Standaard, 1988, p. 123-124. Zie voor dit thema vooral Bart Dooms, *Een gezonde noordervorst. Vlaamse visies op Noorse literatuur tussen 1830 en 1914*. Kapellen, Pelckmans, 2001 alsook Petra Broomans, 'Ibsen als God en duivel. Scandinavische literatuur in Vlaanderen tijdens het fin de siècle', in: Raf de Bont, Geraldine Reymenants en Hans Vandevoorde (red.), *Niet onder één vlag. Van Nu en Straks en de paradoxen van het fin de siècle*. Gent, KANTL, 2005, p. 245-264.

6 Albert Westerlinck, *De wereldbeschouwing van August Vermeylen*. Antwerpen, De Vries/Brouwers, s.a., p. 67.

7 Over het onthaal van dit vroege werk, zie bv. Simons, Ludo, 'Streuvels en zijn eerste uitgevers'. In: Ludo Simons, *Een graf in Westende. Literair-historische randschriften*. Kapellen, Pelckmans, 1993, p. 76-82, en Stijn Vanclooster, 'Als de stemming van een lenteweder. De ontvangst van *Lenteleven* in Vlaanderen en

hem aan Streuvels: 'ge leeft met Verriest en eenige andere heerlijke menschen – die ik, an-archist!!! voel zoo nà bij me als de vrijste en nobelste der menschen'.⁸ Van zijn kant was Streuvels niet onbekend met het anarchistische gedachtegoed: omstreeks 1896 stonden in zijn boekenkast op zijn minst vier titels: *L'anarchie dans l'évolution socialiste* (1895) en *L'inévitable anarchie* (1896) van Pjotr Kropotkin en *A mon frère paysan* (1894) en *L'évolution légale et l'anarchie* (1895) van Elisée Reclus.⁹

De verhouding van Streuvels met De Kapel begint eigenlijk al voordat de eigenlijke Kapel-groep bestond. Meer dan een jaar voor Streuvels aan de Falconrui optrad, werd tijdens een bijeenkomst van de 'Antwerpsche anarchistengroep', min of meer een voorloper van de Kapel-groep, zijn novelle 'Slenteren' voorgelezen. 'Slenteren', dat Streuvels zou opnemen in zijn debuutbundel *Lenteleven* uit 1899, kunnen we omschrijven als het verhaal van een werkloze die geen uitweg meer ziet.¹⁰ Via deze tekst, die wegens zijn thematiek ten volle beantwoordt aan de preoccupaties van de Antwerpse anarchistengroep, kunnen we voor de eerste keer sporen van Streuvels in Antwerpen ontdekken en een onontgonnen stuk literaire receptiegeschiedenis blootleggen. Volgens een brief van De Bom aan Streuvels hadden de toehoorders intens met het vertelde meegeleefd:

Sedert eenige weken ga ik geregeld Donderdags 's avonds een vergadering bijwonen van werkvolk, door Baekelmans & Ressler sedert een jaar of zoo bijeengekomen. Daar zijn schilders (huisschilders), bootjesroeiers, bakkers, en soms met hun vrouwen – allemaal brave en gloedvolle kerels die willen strijden voor hun ontvoogding, die enthousiast [sic] revolutionair zijn – ik heb bemerkt dat zij oneindig gevoeliger zijn dan de meeste burgers aan alles wat schoon en eigenaardig is. Een der jonge mannen las verleden Donderdag uw *Slenteren* voor: jongen, ge hadt die aangezichten moeten zien en die ernstige oogen, en dat stilzwygen als 't gedaan was – en thuis gingen ze daar nu verder aan peinzen... Een der kerels die vrije socialistische gazetten verkoopt gaat nu, dank aan medewerking van makkers die er wat beter aan kunnen, letters koopen en een machine om zelf te drukken. Mag *Slenteren* daar in gedrukt worden (heelemaal alleen, zonder ander opschrift) en mits een paar centiemmen verkocht? Zend mij ook van uw allergeedkoopste uitgave een 50tal exemplaren. De man zal die verkoopen onder [...] onze dokwerkers, en al die andere reuzen, welke 's avonds doodmoe nog de veerkracht hebben wat na te denken over 't lot hunner broeders en hun eigen willen ontwikkelen. Uw schriften hebben met die van

Nederland'. In: Marcel De Smedt (red.), *'Ik was een versnoekte kwājongen in mijn tijd'. Streuvels' debuutbundel Lenteleven. Jaarboek 7 van het Stijn Streuvels genootschap*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 119-150.

⁸ Emmanuel de Bom aan Stijn Streuvels, 24-2-1900.

⁹ Hedwig Speliers, *Dag Streuvels. 'Ik ken den weg alleen'*. Leuven, Kritak, 1994, p. 137. Hedwig Speliers haalde deze informatie uit de inventaris die Luc Schepens opstelde van de inhoud van het Lijsternest. Met dank aan Paul Thiers, die op dit laatste wees en de precieze inventarisgegevens ter beschikking stelde.

¹⁰ De omschrijving is van Ludo Simons, 'Het derde leven van Stijn Streuvels', in: Karel Wauters (red.), *Verhalen voor Vlaanderen. Aspecten van het Vlaamse fictionele proza tot aan de Tweede Wereldoorlog*. Kapellen, Pelckmans, 1997, p. 160.

Tolstoï gemeens dat, hoe compleet als kunst ook, ze toch voor den eenvoudigste begrijpelijk zijn, ten minste uw werk pakt hen vast omdat de door u verhaalde dingen universele beteekenis hebben. Wat is mijn geschrijf daarnaast nog bourgeois en byzantijnsch.¹¹

Streuvels zal zich door dit oordeel uit Antwerpen gesterkt voelen wanneer *Lenteleven* even later – vanwege ‘pornografie’ – in Vlaanderen een kleine storm veroorzaakt. De Bom was voor hem zijn mentor, een rol waartoe de West-Vlaamse auteur hem had uitgenodigd ze op zich te nemen. Deze had de Antwerpenaar immers eind 1896, het jaar van hun kennismaking, geschreven: ‘En gij mensch die zooveel meer weet dan ik waarom schrijft ge mij niet méér. Ge moet heel mijn literaire edukasie maken!’¹² Omstreeks de tijd van de correspondentie rond ‘Slenteren’ echter was Streuvels zich al aan het losmaken van deze min of meer bevoogdende relatie en ging hij zich zelfstandiger opstellen.¹³

Maar Streuvels’ contacten met Antwerpen verliepen niet alleen langs De Bom. Eerder al had Lode Baekelmans de Avelgemenaar uit zijn isolement proberen te halen. Baekelmans, die later evenals De Bom een centrale positie zou bekleden binnen het Antwerpse boek- en bibliotheekwezen, probeerde Streuvels halfweg 1896 binnen te halen in zijn anarchistische tijdschrift *Ontwaking*, een blad dat nauw zou samenhangen met De Kapel (zie daarvoor elders in dit boek).¹⁴ Behalve *Ontwaking* wijzen, zoals bleek, nog andere activiteiten op Baekelmans’ anarchistische interesse tijdens die jaren: zijn bedrijvigheid in tijdschriften als *Onze Vlagge* en leerlingenkringen als Elck Wat Wils kwam eerder al aan bod, en verder is het veelbetekenend dat de auteur de eerste hoofdstukken van zijn latere roman *De doolaar en de weidsche stad* uit 1904, dus volle Kapel-tijd, opdroeg aan de Nederlandse anarchist Domela Nieuwenhuis. In die context is het opmerkelijk dat Baekelmans zijn heil zocht bij Stijn Streuvels, de Gezelliaan uit het oerconservatieve West-Vlaanderen. Nog voor De Bom contact zocht met Streuvels, richtte hij zich tot de West-Vlaming, wiens werk hij had leren kennen in *Vlaamsch en Vrij*:

Nadat ik in “Vlaamsch en Vrij” kennis maakte met uwen litterairen arbeid, was het me sedertdien een waar genoegen iets van uwe hand te zien verschijnen. Was het misschien omdat ik zoo’n nauwe verwantschap vond tusschen uwe en mijne indrukken; of was het de eigenaardige gewestspreek van West-Vlaanderen, zoo

11 Emmanuel de Bom aan Stijn Streuvels, 19-02-1899.

12 Streuvels aan De Bom, 20-11-1896.

13 Vgl. Kathryn Smits, ‘De briefwisseling van Stijn Streuvels en Emmanuel de Bom (1900 tot en met 1914). Een uitgave in voorbereiding’, in: Marcel De Smedt (red.), *Ik was een versnoekte kwājongen in mijn tijd...* Jaarboek 7 van het Stijn Streuvelsgenootschap. Tiel, Lannoo, 2002, p. 175. Vgl. ook Kathryn Smits, *Een nieuwe kijk op de jonge Streuvels. De briefwisseling met Emmanuel de Bom en het werk uit de eerste jaren*. Kapellen, Pelckmans, 1993, vooral p. 105 e.v.

14 Over de medewerking van Stijn Streuvels aan *Ontwaking*, zie Stijn Vanclooster, ‘Brieven die deuren openen: Stijn Streuvels en Lode Baekelmans’, in: Piet Thomas (red.), *Streuvels en zijn biografen. Jaarboek 6 van het Stijn Streuvelsgenootschap*. Tiel, Lannoo, 2002, p. 57-72.

krachtig als flink, waar G. Gezelle, H. Verriest en Rodenbach dat groote trio, in zongen? – Ik geloof het eerste. – Alles noopt me u te schrijven [...] [omdat] ik [er]van overtuigd ben, dat ge een van onze jongeren zijt, en dat wij jongeren elkaar moeten leeren kennen. Na alle waarschijnlijkheid hebt ge het verschijnen vernomen van een nieuw tijdschrift "Ontwaking" orgaan van jongeren, die afbrekend met zooveel onfrischen ouden slenter, trachten zullen rond ons blad, al de jongere krachten te scharen, en niet verspreid als nu, links en rechts, in min of meer gekende bladen. Te gelijk met dit schrijven zend ik u de beide eerste nummers ter inzage. Zoo ons pogen u bevallen mocht, hoop ik wel dat vriend Streuvels (onbekend niet onbemind) een onzer trouwe medewerkers worden zal. [...]

Geef me a.u.b. in uw antwoord (dat ik ongeduldig verwacht) uw [...] oordeel over "Ontwaking". Zou ik niet te veel vergen?¹⁵

Streuvels is echter niet enthousiast over *Ontwaking*. Hij beaamt soortgelijke denkbeelden als Baekelmans te koesteren, maar over het nieuwe tijdschrift van de Antwerpse jongeren is zijn oordeel vernietigend. Zijn antwoord aan Baekelmans:

[...] O! 'k moet u niet vertellen hoe een jonge, onverzadelijke kunstliehebber reikhalst naar het opkomen van een nieuw tijdschrift voor "jongeren" b[ij]z[onderlijk] als dat tijdschrift een suggestieven naam draagt lijk "Ontwaking"! – Mijn gedacht erover? – Dat krijgt gij in een paar woorden:

Vorm: Ware het niet dat wij gewend zijn aan het eeuwig-en-eeuwig klagen,... van geldelijke middels, bestaan, bijval, enz... – Ware het niet dat wij weten een eeuw-en-half achteruit te staan bij onze noord- en zuiderburen – dan zou ik zeggen dat het uiterlijke er zoo wat armtierig, zoo wat – hoe zou ik zeggen – een beetje goedkoop uitziet – Maar een vlamming troost zich daarin en doet voort met 't geen hij heeft,... hopende... hopende...

Inhoud: voor wat het litterair gedeelte aangaat – O!... 'k heb ook seffens bemerkt dat wij nauw verwant zijn in indrukken – (en 't doet zulken deugd zoo op 't onverwachts iemand tegen te komen met wien men 't eens is in gedachten en 't opvatten van gewaarwordingen). De verzen van Jan Eelen¹⁶ bevallen mij ten zeerste. –

Sociologie: – Laat mij toe U daar ronduit mijn gedacht over te zeggen. Met dit vak houd ik het niet hoog op – maar ik heb toch mijne meening, en 't schijnt dat die erg verschilt van "Ontwaking". 'k weet niet goed wat men bedoelt met al dat "afbreken met den ouden slenter". Afbreken is heel goed, maar een afbreken moet ook kunnen opbouwen, en dat is de groote zaak! 'k Had wat meer onpartijdigheid gewild over dat punt. – Weet wel dat men op yéé manieren kan "afbreken". Tot nu toe gelijkt "ontwaking" (later betert het misschien) te stijf¹⁷ op een "Socialistisch Propagandablaadje".

15 Lode Baekelmans aan Stijn Streuvels, april 1896.

16 Jan Eelen (Antwerpen 1877-1970) frequenteerde, zoals gezien, de Kapel.

17 stijf = erg.

oote trio, in
[at] ik [er]van
kaar moeten
men van een
met zooveel
krachten te
le bladen. Te
oo ons pogen
bemind) een
oordeel over

ke denkbeel-
e Antwerpse

hebber reik-
[z]onderlijk]
Mijn gedacht

lagen,... van
een eeuw-en-
ggen dat het
je goedkoop
n hij heeft,...

fens bemerkt
o op 't onver-
n 't opvatten
rste. -

gen. Met dit
't schijnt dat
lt met al dat
breken moet
partijdigheid
ken". Tot nu
Socialistisch

XVII.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)

Het gevecht (op de kade)
zwart krijt, 1903, 13 x 19 cm

[...] Voor wat de meêwerking betreft: heel geern breng ik 't mijne bij om een nuttig werk te ondersteunen en ik zal de eerste zijn om op de "oude-slenter-manieren" te hameren, zonder daarvoor juist anarchist te zijn. [...]¹⁸

Tegenover dit weinig positieve oordeel over *Ontwaking*, dat hij echter wel omschrijft als een 'nuttig werk' waaraan hij wil meewerken, staat een schrijven van iets later, waarin Streuvels Baekelmans prijst om zijn creativiteit. Hij is trots in een Vlaanderen te leven dat aan het groeien is, en waarin straks, dankzij auteurs als Baekelmans, tijdschriften zullen bestaan die dit ten overvloede illustreren.

't Is een oprecht wakker worden een algemeen ontwaken in onze rangen, een soort van losbersten van lente-vier¹⁹. En 'k ben heel zeker dat die Lente-stroom heerlijke vruchten zal voortbrengen. [...] we zullen zien wat Vlaanderen kan! - Zie 'k kan u niet zeggen hoe fier en gelukkig het me maakt van zulk een volk deel te maken en in zulk eene natuur te leven. [...]²⁰

Ondanks zijn bijwijlen optimistische stemming over de literaire tijdschriftenactiviteit door de Vlaamse jongeren, waarin hij een brief als de bovenstaande schreef, zal Streuvels na 'Bleek-Blomke' niets meer voor *Ontwaking* schrijven.²¹

Baekelmans van zijn kant was helemaal niet ontmoedigd door Streuvels' negatieve oordeel. Hij zou aan het blad sleutelen en ondertussen Streuvels uitnodigen tot medewerking aan een reeks andere vernieuwende tijdschriften. Plannen had hij in overvloed. Een daarvan was de uitgave van *Van 't Jonge Vlaanderen*. Het prospectus²² kondigde aan dat dit maandblad, 'gewijd aan kunsten', 'vernieuwing [wilde] prediken' en 'benevens litteraire bijdragen uit Noord en Zuid, artikels over muziek, tooneel, schilder- en beeldhouwkunst en boekkritieken een overzicht der voornaamste tijdschriften' zou bevatten. Jef Gielis zou redactiesecretaris zijn en later aan Karel van de Woestijne vragen het blad samen met Victor de Meyere te redigeren.²³ Als medewerkers aan het eerste nummer werden onder anderen vermeld: Lode Baekelmans, Victor de Meyere, Lodewijk Ontrop en... Stijn Streuvels. Ook over dit blad, dat uiteindelijk niet van de pers zou komen, werd tussen Baekelmans en Streuvels vrij druk gecorrespondeerd. Veel later, in 1902, als *Van Nu en Straks* al gevallen is, zal Baekelmans met Reimond Stijns en de jonge Herman Teirlinck

18 Brief gedateerd: '19me in grasmaand [=april] 't j. '96'.

19 vier = vuur.

20 Brief gedateerd: 'den 18me in Zomermaand [=juni] '96'.

21 Het verhaal 'Bleek-Blomke' zou verschijnen in de aflevering van 15 mei 1896. Toch duikt Streuvels' naam nog een tweede keer in het blad op. In de achtste jaargang van de nieuwe reeks (1908, p. 47-48) bespreekt Lode Baekelmans kort de biografie die André De Ridder aan Streuvels had gewijd (André De Ridder, *Stijn Streuvels*. Antwerpen/Amsterdam, De Nederlandsche Boekhandel/ L. J. Veen, 1907). De recensie geldt voor de tweede druk.

22 Verschenen in *Vlaamsch en Vrij*, jg. 4, nr. 35, 30-8-1896.

23 *Karel van de Woestijne. Brieven aan Lode Ontrop*. Uitgegeven met een inleiding en aantekeningen door Anne Marie Musschoot. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1985, p. 18, noot 2.

aan Streuvels voorstellen om samen met Cyriel Buysse, René De Clercq, Victor de Meyere en Willem Gijssels een nieuw tijdschrift uit te geven onder de naam *De Schelde*. 'Ge kunt in dat ding niet gemist worden', schrijft Teirlinck dan aan Streuvels. Toen in 1899 Streuvels' debuut *Lenteleven* verscheen, was Baekelmans in de wolven. Volgens hem luidde het boek de nieuwe tijd in en was het het veelbelovende teken van een onmiskenbare vernieuwing:

Na zoo'n boek krijgt men een innig gevoel van blijdschap, 't is als een goede tijding, de stemming van een lenteweder, een Meidag, het bevestigt zoo sterk onze hoop, ons voorgevoel van een schoone tijd voor Vlaanderen, het land waarvoor "de tijden rijp zijn". Streuvels is een dergenen die ons een eigen letterkunde maken.²⁴

Twintig jaar later zou Karel van den Oever, oud-lid van *Alvoorder*, het tijdschrift dat wortelde in het milieu rond De Kapel, Streuvels' debuutwerk omschrijven als 'het begin der historische opfrissing onzer novellistiek'.²⁵

De Bom, Baekelmans en Van den Oever voelden in Streuvels' vroege geschriften net die vernieuwing opklinken die De Kapel wou brengen. De Bom had Streuvels eerder binnengeloofd in *Van Nu en Straks*, dat, zoals eerder beschreven, de Brusselse grote broer van De Kapel mag worden genoemd. Haalde hij op deze wijze de band tussen West-Vlaanderen en Brussel aan, even later zou hij de brug slaan tussen West-Vlaanderen en Antwerpen. Eind augustus 1899 nodigt hij Streuvels uit voor een bezoek aan de grote Van Dijck-tentoonstelling: '[...] die van Dijck-tentoonstelling moet ge zien: ik ben er reeds 10 maal geweest en kan me er niet aan verzadigen'²⁶. Op zondag 24 september is Streuvels te Antwerpen en op 30 september bericht hij daarover: 'Zwijg, Mane, ik zit nog altijd in mijn eentje te jubileeren met al de schoone dingen die ik zag [...]'. De uitnodiging naar de Van Dijck-expo was slechts een eerste poging om de stugge West-Vlaming uit zijn huis te lokken. Een half jaar later schrijft De Bom Streuvels opnieuw aan. Hij hoopt de Avelgemnaar binnen afzienbare tijd zijn proza te zien voordragen in de Kapel: 'In de Kapel wordt een tentoonstelling van Door Verstraetens'²⁷ werk op touw gezet, een muzikant komt er een piano-recital geven – of gij lust hebt dien zelfden avond iets te lezen [...]? Een uwer onbekende stukken [...] wat dunkt u?'²⁸

Omdat Streuvels niet reageert, herhaalt De Bom even later zijn uitnodiging, iets dwingend nu: 'k Zou u nu wel in peis en vree willen laten, maar men vraagt me met klem: zou St. Str. willen komen lezen op zaterdag-avond 23 juni. Dan zingt [Jef] Judels'²⁹

24 Lode Baekelmans in *De Violier*, 20-5-1899. Voor een algemeen overzicht van de receptie van *Lenteleven*, zie mijn in noot 7 genoemde artikel.

25 Karel van den Oever in het Streuvelsnummer van *Vlaamsche Arbeid*, jg. 1922, 1.

26 De Bom aan Streuvels, 28-8-1899.

27 Bedoeld wordt de Antwerpse schilder Theodoor Verstraete, 1850-1907.

28 De Bom aan Streuvels, 10-05-1900.

29 Jef Judels, Amsterdam 1871-Watermaal-Bosvoorde 1942.

volksliederen, met [Lodewijk] Mortelmans³⁰ aan de piano. Tentoonstelling Schelde-
werk van [schilder Richard] Baseleer^{31, 32} Streuvels antwoordt nu wel:

Die voordracht te Antwerpen dat en meende ik niet ernstig van u – als 't u toch zóo ernstig is... wel, in principie: 'k aanveerde maar! 1° 'k en heb ik nog van me leven niets voor gedregen en die Hr. Toehoorders die zich aan iets heel buitengewoons verwachten zouden er kunnen deerlijk teleurgesteld van af komen – als ze toch ge-
diend zijn dat ik daar een drie kwart zit te grollen!? – mij is 't wel. Nog iets. Wie en
hoeveel types zitten er daar – dat 't nog voor een 5 à 6 tal waar rond een tafel [...] 2°
Om iets te lezen moet ik iets hebben – : Zomerland³³ is bij Van Looy om met 1° Juli
te verschijnen in [De] N[ieuwe] Gids – tegen uwen avond zou ik toch eene ordente-
lijke proef moeten hebben: een afschrift heb ik niet. N.B. dat stuk heb ik afgestaan
aan Willem Kloos omdat ik weet dat ze daar in V[an] n[u] e[n] Str[aks] niet veel
aan houden – te oordeelen naar “Het Woud” en “Groeikracht”.³⁴ Ik moest dāt toch
maken: 't is de overgang tusschen Groeikracht en “Meimorgen”³⁵ en daarmee is 't
nu uit met de dingen in “onbekende handen” – 'k heb toch nog voornemens geweest
een grooten Roman te schrijven die zóo zou beginnen: Toen Noë uit de arke trad
vond hij de wereld eenzaam en bloot... enz. enz. Ik voel me daar zoo gemakkelijk
in en men moet zoo geen rekening houden met maatschappelijkheid en tendenz van
goed of slecht: pure handeling van natuur en menschen d'rin. Alevanwel is mijn
toekomend werk weer in den huidigen tijd en zal met de twee beenen op den wer-
kelijken grond staan: Naas Vindevogel³⁶ is 't eerste... 3° 't Valt nu te zien of er geen
andere beletsels in den weg en komen?! Moet dat juist een Zaterdag-avond zijn? – ik
kan hier niet voor 4 ½ ure weg en 't is genoeg dat een boer in den kop krijgt dien
zondag kermis te houden of een Freule dan wilt trouwen om me heel en al te doen
thuis blijven. – Dat kan ik maar 2 à 3 dagen op voordeel³⁷ weten!. Anders bevalt
de datum me goed –: 8 dagen vroeger heb ik volk en 8 dagen later is 't hier zomer-
feest: veel patekes³⁸! Zet gij nu maar 't programma vast lijk ge wilt – ge kunt altijd
provisoire iets anders ertusschen lappen in geval van ongelukken of men stuk door
iemand anders laten lezen.³⁹

30 Lodewijk Mortelmans, Antwerpen 1868-Antwerpen 1952.

31 Richard Baseleer, Antwerpen 1867-Genève 1951.

32 De Bom aan Streuvels, 08-06-1900.

33 'Zomerland' zou het titelverhaal worden van Streuvels' derde verhalenbundel (Amsterdam, Veen, 1900).

34 De Bom had Streuvels laten weten dat hij 'Het woud' en 'Groeikracht' minder kon smaken dan zijn vroegere werk, waarop de auteur de genoemde verhalen aan Willem Kloos zond voor publicatie in *De Nieuwe Gids*. Zie daarvoor Stijn Vanclooster, 'Swane en "Het woud". Stijn Streuvels op het toneel en in de opera'. In: *ZL*, jg. 5, nr. 4, juli-aug.-sept. 2006, p. 68-81. Van Looy was de uitgever van *De Nieuwe Gids*.

35 *Zomerland* zou vier verhalen bevatten: 'Groeikracht', 'Zomerland', 'Meimorgen' en 'Het woud'.

36 Jan Vindevogel zou uiteindelijk het hoofdpersonage van de roman *Langs de wegen zijn* (Amsterdam, Veen, 1902).

37 op voordeel = op voorhand.

38 Patekes = pasteitjes.

39 Streuvels aan De Bom, 09-06-1900.

Meteen legt De Bom de uitnodiging voor 23 juni vast. Een week voor de lezing zal plaatsvinden, meldt hij Streuvels een extra plan: 'De uitnodigingen worden gedrukt voor Zaterdag. 23° e.k. – Den zondag daarop is een tochtje ontworpen, heel vroeg naar de Heide (boven Calmpthout [...]).⁴⁰ Na nog enig zakelijk heen-en-weer-geschrijf over de treinverbindingen, volgt uiteindelijk Streuvels' bevestigende antwoord: 'Alles goed tot heden... ben in bezit gerocht⁴¹ van... Zomerland – kom dus af met eene bekrabbelde proef!⁴²

Een dag later leest Streuvels in de Kapel zijn verhaal 'Zomerland' voor.⁴³ Op de uitnodigingen stond te lezen dat Lodewijk Mortelmans die avond muziek van Edward Grieg (De Boms lievelingscomponist) zou uitvoeren. Later zou 'Zomerland' het titelverhaal worden van Streuvels' derde bundel (1900). Over zijn optreden in de Kapel en de hilarische uitstap naar de heide, die er een dag later op volgde, schrijft Streuvels al kort na zijn thuiskomst aan De Bom. Aan het weekend zal hij de allerbeste herinneringen bewaren, schrijft hij. De brief is hartelijk en uitbundig:

Sedert gister avond ben ik weer de oude inwoner van Avelghem geworden en al 't verledene en 't gebeurde van de laatste drie dagen staat als iets onmogelijks in mijn herinnering. Ik kan maar niet bekomen van verwondering over mijn baldadigheden op de heide!! – Nu heb ik nog een paar dagen werk om dat alles weer in mijn geheugen te laten omwandelen[;] als ik me neerleg in mijn rieten zetel komen de dingen me zoo duidelijk en net voor de oogen staan alsof ik erbij ware nog altijd --- De wandeling over de dokken – zonnig – toen we 't hadden over Verwey, Reyneke⁴⁴ e.a. De aankomst in het Prinsenhuis⁴⁵ en de verschijning daar van die onbekende menschen – Het [sic] rit om Schamelhout⁴⁶ (5 personen!) Die superbe muziek die uit dat [sic] enorme Piano opronkt. – En mijn colerieke lezing! –

waarom moest je mij ook wijs maken dat daar een 10 à 12tal menschen zouden zijn!? – Wat verneukt⁴⁷ me heel die onbekende bende – Het rollen met de bougies!

40 De Bom aan Streuvels, 16-06-1900.

41 gerocht: geraakt.

42 Streuvels aan De Bom, 22-06-1900.

43 Streuvels herinnerde zich vele jaren later verkeerdelijk dat hij in de Kapel de novelle 'Groei' voorlas. In het al eerder geciteerde huldeboek voor Kapel-stichter François Franck (*In memoriam Frans Franck*. Antwerpen, Van Dieren, 1933, p. 66) noemt hij immers deze titel. Maar even verder haalt hij de eerste zin uit de bewuste voordracht aan, en dat zijn de beginwoorden van het verhaal *Zomerland!* Dat de auteur in de Kapel wel degelijk dit laatste verhaal las, bewijzen enkele brieven van De Bom met commentaar op Streuvels' voordracht. Luc Schepens kopieert in zijn *Kroniek Streuvels'* vergissing wanneer hij meldt dat deze laatste in de Kapel *Groei* las (*Kroniek van Stijn Streuvels*. Brugge, Orion/Desclée De Brouwer, 1971, p. 42). Ook Ger Schmoek heeft het over *Groei* ('De regenboog van "Leie" tot "Schelde"', in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1971, p. 351), terwijl biograaf Hedwig Speliers dit eveneens herhaalt (*Dag Streuvels. Ik ken den weg alleen*. Leuven, Kritak, 1994, p. 224).

44 Jeanne Reyneke van Stuwe, de vrouw van Willem Kloos (Soerakarta 1874 - 's-Gravenhage 1951).

45 Bedoeld wordt het huis van François Franck (Antwerpen 1872-Oostende 1932), de stichter van De Kapel, meubelmaker en kunstmecenas. Streuvels noemde hem ook wel 'de meubelmakende prins'.

46 Gustaaf Schamelhout, redactiesecretaris van *Van Nu en Straks* (Brussel 1869-Antwerpen 1944).

47 verneukt = kan me... schelen.

En Schamelhout!!! En de monsterschepen in 't donker... [...] In de eerste acht dagen zal ik nog geen lust hebben om iets te lezen of te schrijven: zal enkel leven van tabak en herinneringen. – Bedank eens goed al de mensen die ik moeite aandeed en mij plezier verschaft hebben. En als ik iets voor hen kan doen, aanbevolen. Bovenal verschooning voor de wonden en kneuzingen in zwart-en-blauw! De goede beeltenis van Van Langendonck⁴⁸ zit al ingelijst en staat voor mijn oogen uit te staren. Kunt ge mij zoo niet het Conterfeitsel bezorgen van den “Lachenden Hegen[scheidt]⁴⁹”?! dat zou me zeer zeer veel genoegen doen. – Ik verwachtte mijn deel van al de Photographische Keepsakes⁵⁰ in de excursie-dagen gemaakt. [...] Zeg de mooiste dingen van mij aan al de vrienden. En nu tot bin e letje⁵¹

met hoed-wuiving

Stijn

NB. Dit is geen brief maar enkel een teeken-van-leven dat ik niet wilde uitstellen u te zenden.⁵²

Met een daarop ontvangt Streuvels van De Bom een schrijven, dat opent met een motto uit *Genesis*:

In die dagen waren er Reuzen op der aarde, ende ook daarna, als Gods zonen tot de dochteren der menschen ingegaan waren, ende zich kinderen gewonnen hadden: deze zijn de geweldige, die van ouds geweest zijn mannen van name.⁵³

Voor De Bom is Streuvels een van deze ‘mannen van name’. Hij spreekt hem dolenthousiast aan:

Aan den eertijds als “Gezapige”, nu als “Geweldige” staande bekend, van Antwerpen tot aan Gent!!...

Hoe vonde 't straatje der bootjesroeiers? Veel leute, veel genietinge van binnen en van buiten, hebt gij ons, en bijzonderlijk mij verschaft, maar de hoofdimpressie is: ver-baasd-heid! Nu 'k merk dat gij zelf niet minder verbabbereerd⁵⁴ zijt dan al de geslagenen van hier: dat legt alles uit! Wat een wind van stormende kamplust was in u gevaren? Welke voorhistorische beelden van schuimbekkende spelonkbewoners uit het silex-tijdperk heeft de eeuwenheugende heide uit uw ontvlamde verbeelding doen ontsprankelen? 'k Zie u nog stijgen op het kopje, met vasten poot, op één twee

48 De Bom had aan Streuvels een foto van Van Langendoncks eerdere optreden in de Kapel bezorgd (Prosper van Langendonck, Brussel 1862-Brussel 1920).

49 Alfred Hegenscheidt (Sint-Jans-Molenbeek 1866-Menton 1964) was redacteur van *Van Nu en Straks*.

50 keepsake = hebbeding.

51 tot bin e letje = tot binnenkort.

52 Streuvels aan De Bom, 26-06-1900.

53 De Bom aan Streuvels, 27-06-1900.

54 verbabbereerd = verbouwereerd.

drie waarde den heuvelklim te boven; ende hij ontwortelde eendlijke⁵⁵ groezen ende rukte boomen uit; daarmeded [sic] sloeg hij zijne tegenstrevers te pletteren. [...] En toen gij, als getrakeerd⁵⁶ Boerebeest⁵⁷, op den rug laagte, en met de 4 pooten "tegen de met kalfachtige verstomming u aanstarende bende rooineks⁵⁸ strijdvaardig stelde. O ja we hebben den klauw van den leeuw gevoeld. Allen, allen hebben wij ervan geproefd. Gij waart ons allen een voortreffelijken gast: moeten wij de ontvangst beoordeelen naar de blauwe plekken, kneuzingen, spierverrekkingen, ontwrichting van ellebogen en polsen, dan moet onze ontvangst éenig geweest zijn. Ge laat hier de herinnering van een "wreeden kerel" uit een onwaarschijnlijk tijdperk, uit een nog niet ontdekt of geëxploreerd gewest; den stillen waarnemer, den vlijtigen beschouwer van Wit Leven; den lente- en zonnedaau-dronken zinger van Lente, den guit van Slenteren, Ongroei, Pijpe of geen Pijpe,⁵⁹ etc. etc. had zich, als in 't vertelsel van Kludde of Lange Wapper, plotseling tot een eendlijke verschijning uitgebreid, die schrik aanjoeg bij den meest gepantserde, en Hegen⁶⁰, den wijzen koning zelven, schudde den goedigen bol ende lachte zacht: "is het waken of droomen..." en of hij zijn artikel wel zóo zou geschreven hebben (vraag ik mij)⁶¹ als hij u zóo eerst aan 't werk, aan 't heldenwerk had gezien... Maar hoe goed zal hij nu het komende werk, uit verband van land en tijd gerukt, integendeel verstaan. Er zijn inderdaad twee menschen in u: de koene gezapige opnemende en vast verbindende toeschouwer van het dagelijksche van heden, en de tiendubbel gespierde visionair van droomtijden – die het leven herschept tot een groot fresco, waar hij zijn eendlijkste gebaren mag uitslaan, waar geen "realisme" of "maatschappelijkheid" hem meer knelt, waar alles pas geschapen lag en bereid de eerste printing der eerste daden geweldig en vrezelijk te ondergaan.⁶² Ho, ik begrijp u zóo goed – dunkt me – en ge kunt niet beseffen wat die drie dagen voor mij te beteekenen hadden van grootsche wordende beelden en verzinsels. Dat we elkander niet méér ontmoeten kunnen – ziede, we zijn nu sedert 1896 vrienden, en daar komde ne keer af en ge toont een wereld die geen mensch, en gijzelf ook niet, vermoedde! [...] Er is nog zóoveel dat ik u toogen moest en dat door de kortgemeten uren ontsnapt is; 'k had u willen brengen op mijn kamer, u [...] mijn beelden aan den muur laten zien, en wat mij altijd omringt en de plaats waar ik u schreef, waar ik uw brieven las, waar Gezelle hangt, waar uw kop, gedoken in den halskraag, – als een Siberische banneling (sic: indruk van Russen)

55 eendlijke = verschrikkelijke.

56 getraqueerd = belaagd, opgejaagd; cf. Fr. traqué.

57 De groep speelde de Boerenoorlog na. Zie noot 67.

58 Rooineks = een scheldnaam voor de Engelse soldaten tijdens de Boerenoorlog; bij uitbreiding 'zootje ongeregeld'.

59 Dit zijn allemaal titels van verhalen uit Streuvels' debuutbundel *Lenteleven*.

60 Cf. noot 49.

61 In *Van nu en straks* was een artikel van Hegenscheidt over Streuvels' *Lenteleven* verschenen: 'Stijn Streuvels en Lenteleven', in: *Van Nu en Straks*, 1900, nr. 4.

62 De Bom schetst hier Streuvels naar het beeld van de personages uit het meer visionaire werk, zoals de verhalen 'Groeikracht' en 'Zomerland'.

XVIII.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)

Twee buildraders (in de herberg)
zwart krijt, 1903, 13 x 19 cm

– naast Moeder en Tolstoï immer staat te staroogen vóór mijn neus. [...] Jongen, ik ben maar blij dat ge geen spijt hebt van uw Antwerpsche reis [...].⁶³

De Bom en zijn vrienden uit De Kapel zijn zo enthousiast over de ontmoeting met Streuvels, dat zij hem nadien herhaaldelijk opnieuw uitnodigen. Streuvels heeft echter bijna nooit tijd, of heeft geen zin zijn West-Vlaanderen te verlaten. Het zou wat duren eer hij weer naar de Scheldestad zou afzakken, maar zijn lezing in de Kapel is de start of intensifiëring geweest van een vriendschap met heel wat Antwerpenaren, die op haar beurt een invloed heeft gehad op zijn nog prille schrijverschap. Na de lezing was de dag overigens nog lang niet ten einde, want 'Stijn was 'nen mensch zonder veel pretentie, en na de conferentie zijn we, met nog eenige maten, 'n wandeling en pinten gaan pakken in den buiten'.⁶⁴ Streuvels herinnerde zich decennia later:

[...] dien avond, of liever dien nacht moesten wij op avontuur uit door de havenstad, met een heel gezelschap nieuwe vrienden. Daarvan herinner ik mij nog: het bezoek in menigvuldige drankgelegenheden, ontmoetingen met Hindoes en Chinezen, – en de aangroeiende verontwaardiging van Dr. Schamelhout, die maar niet begrijpen wilde dat iemand drinken kon zonder dorst... en anders dan om den dorst te lessen!⁶⁵

Meer dan een halve eeuw later, in 1953, blikte De Bom op Streuvels' Kapel-weekend terug in het *Tijdschrift van de Touring Club van België*:

't Liep er kroppensvol [sic] die avond en Streuvels' stem – die van een boer, die u toeroept van uit een vlaschaard – is iets om nooit te vergeten. Hij las als een stentor, of lijk een barak-akrobaat [...]. Streuvels bad op psalmoderende toon, zoals een Benediktijner het doet uit de preek-kuip in de kloosterrefter, zonder punten noch komma's lijk een eindelooze baarslag, iets zó geweldig, dat het u in een pre-historische sfeer verplaatste. Algemene beduusdheid bij de toehoorders die onder 't rumoer van die oneindige rhythmus, zonder enige tussenpoos, tureluurs werden, maar, overdaan, ervan toch wonderlijk genoten. Overstelp, overdonderd zaten we daar allen, perpleks, zonder één woord te kunnen uitbrengen.⁶⁶

De Bom herinnerde zich ook met plezier de nachtelijke tocht na de lezing door het schipperskwartier en vooral de uitstap een dag later naar de Kalmthoutse heide, waar 'een miniatuur-uitgaaf van de Boerenoorlog' werd uitgebeeld. Tijdens de Boerenoorlog in Zuid-Afrika, van 1899-1902, leefde het hele Vlaamse land hartstochtelijk mee met de stamgenoten in Transvaal en Oranje-Vrijstaat. Op vele plaatsen werden hulpcomités georganiseerd en geldinzamelingen gehouden, terwijl in talrijke gemeenten

63 Cf. noot 69.

64 De oude heer Peeters [= Edward Secelle], 'De Tjeppen', in: *Carolus*, 1912, nr. 26.

65 Stijn Streuvels, in: *In memoriam Frans Franck*, p. 66.

66 Emmanuel de Bom, 'Stijn Streuvels en de Heide', in: *Tijdschrift van de Touring Club van België*, 1947, nr. 20, p. 232.

afgevaardigden van de Boeren optraden om het goed recht van hun volk te verdedigen. Stijn Streuvels werd in Avelgem secretaris van zo'n comité en de Boerenoorlog zou een onuitwisbare herinnering in hem nalaten.⁶⁷ De Bom over het spel op de heide:

Het Boerenleger bestond uit één man: Stijn Streuvels, die, op zijn rug uitgestrekt, zich te vierklauwens verdedigde tegen de aanval van de Brittenpartij, waar de rest van 't gezelschap toe behoorde. Streuvels, de eenling, weerde de aanvallen af met de onbesuisdheid van een wildeman, hield zich heel 't Brits leger probaat van 't lijf, daarbij onoplettend voor de blauwe plekken die zijn trappers op kuiten en dijen van de tegenpartij te weeg brachten. 't Was een historisch gebeuren, en die baldadige Westvlaming bleek absoluut onoverwinbaar.⁶⁸

'Ik wist toen nog bitter weinig van de wereld en hare pomperijen', schreef Streuvels terugblikkend op zijn Antwerpse uitstap.⁶⁹ Maar het was alsof hij door dit optreden met een toverroede was gewekt, alsof hij zekerheid over zichzelf had gekregen; hij wist zich voor de eerste keer vast omringd door een menigte, heel uiteenlopend van aard. De ervaring bracht hem de overtuiging bij, dat hij de vertolker was van wat velen als 'een waarheid' aanvoelden, getroffen als zij waren door de originaliteit en de kracht van zijn woord.⁷⁰ In het autobiografische *Avelghem* (1946) schreef Streuvels enkele levendig gebleven herinneringen neer aan het publiek en de sfeer:

De Kapel was bomvol, tot buiten de poort, met een bont publiek van de raarste soort: artisten, schrijvers, maar meest havenarbeiders... In een geheimzinnige atmosfeer van duister heb ik daar het verhoog betreden, waarop twee wassen keersen in groote koperen kandelaars mij van wederzijden belichtten – en heb er gelezen de lotgevallen van Knudde's zeven zonen.⁷¹

Hiermee zijn we terug in de Kapel zelf. Arbeiders zowel als kunstenaars: allen geloofden toen in een nieuwe wereld. Een vernieuwing waarvan Streuvels' werk als een lichtend symbool werd gezien. Als Streuvels na zijn bezoek aan Antwerpen terug in Avelgem is, ontvangt hij onverwacht een pakje van François Franck, die hij de avond van zijn lezing thuis had bezocht. Het bevatte het afgietsel van een Italiaanse madonna en een antieke Griekse kandelaar in brons. Als dank stuurt Streuvels op staande voet het ingebonden handschrift van 'Lente', het sleutelverhaal uit *Lenteleven* (dat overi-

67 André Demedts, *Stijn Streuvels. Een terugblik op leven en werk*. Brugge, 1971, p. 70. Demedts schrijft verder dat sinds de tijd van het Avelghemse comité op Streuvels' werkkamer een portret is blijven hangen van generaal Christiaan de Wet, waarvoor de West-Vlaamse auteur 'een diepe bewondering koesterde'.

68 Idem, p. 234.

69 *In memoriam Frans Franck*, p. 66.

70 Vgl. Ger Schmook, *De regenboog van "Leie" tot "Schelde"*. Gent, *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* (overdruk), 1971, p. 353.

71 Stijn Streuvels, *Avelghem*. Tiel, Lannoo, 1946, p. 308-309. Deze passus is een ander bewijs dat Streuvels in de Kapel niet 'Groeikracht', maar 'Zomerland' las: 'de lotgevallen van Knudde's zeven zonen' is immers het onderwerp van het laatste verhaal en niet van het eerste.

gens oorspronkelijk 'Van Lente' was getiteld). 'En daarmee,' schreef Streuvels, 'was onze vriendschap verzegeld'.⁷² De regenboog die de Leie met de Schelde verbond, had er een kleur bij.

72 Stijn Streuvels, in: *In memoriam Frans Franck*, p. 67. Zie voor de avontuurlijke overlevering van dit handschrift, dat nu in het AMVC-Letterenhuis berust: Roger Rennenberg, 'Tweemaal *Lente* in Antwerpen. De merkwaardige omzwervingen van een Streuvelshandschrift', in: Piet Thomas (red.), *Een tweede eeuw? Jaarboek 1 van het Stijn Streuvelsgenootschap*. Tielt, Lannoo, 1995, p. 209-213. In het huldeboek meende Streuvels nog dat hij *Lenteleven* aan François Franck had gestuurd, maar later zette hij die vergissing zelf recht in *De Standaard* van 15 juli 1956, waar hij vertelde over de Kapel-uitstap van meer dan een halve eeuw geleden: 'Het is in één trek geschreven geworden. Toen het af was heb ik het, uit louter liefhebberij, (omdat het mij leed deed er van af te scheiden) nog eens overgeschreven op in 4°-velletjes Hollands papier, er een omslag aan gedaan met een velletje in koffiedik getint en in sierlijke hoofdletters op geschreven: VAN LENTE. Op aanraden van Emmanuel De Bom heb ik er die Van – die toen fel in de mode was, – weggelaten en het ding is de wereld ingegaan onder den titel: "Lente". [...] Het handschrift echter heb ik bij gelegenheid van een lezing in de Kapel te Antwerpen en een glorieuze tocht door de Kalmthoutse heide in den zomer van 1898 [sic] aan Frans Franck, onze gastheer, cadeau gedaan.' (Zie ook Piet Thomas, o.c., p. 211-212.)